

VĚSTNÍK
Národopisné společnosti
československé
při ČSAV
a
Slovenskej národopisnej
spoločnosti
pri SAV

č. 1

1963

V Ě S T N Í K

Národopisné společnosti československé při ČSAV a Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV.

Adresa: Národopisná spoločnosť československá, Praha 1 - Malá Strana, Všešrdova 2

Předseda: doc. dr. Karel Dvořák.

Zodpovědný redaktor: prom. hist. Ladislav Holý, CSc. Redakční rada: dr. H. Johnová, CSc, dr. V. Karbusický, CSc, dr. A. Pranda, arch. L. Štěpánek. Výkonný redaktor: doc. dr. Drahomíra Stránská.

Uzávěrka: 8. 4. 1963.

Vytiskl Knihkisk 1., n. p., Praha 1 - Malá Strana, Karmelitská 6.

D-12*30086

OBSAH

Úvodem (Karel Dvořák)	1
K pohádce o udatném krejčíkovi (Karel Horálek)	4
Příspěvky dopisovatelů	
Navíjení skleněných perli na Železnobrodsku (Rudolf Brodský)	9
Vaječkáři (Karel Löffelmann)	13
O zaniklé slávě vápeníků v Sušici u Vápenného Podola (Josef Holub)	15
Vaření domácích „trnek“ v Němčanech u Slavkova (Aloisie Rysová)	18
Posvícení v Lužné u Rakovníka (Antonín Laun)	23
Otop v Břežanech u Rakovníka (Josef Fürst)	24
Reliéfní ozdoby na zděných domech v okolí Třešti (Antonín Kubašta)	25
Zprávy o místních monografiích, pamětech a sbírkách	26
Zprávy	
O činnosti mapovací komise v r. 1962 (D. Stránská)	27
O činnosti taneční subkomise (H. Laudová)	28
Z činnosti stredoslovenskej odbočky SNS (P. Kuka)	28
O činnosti východoslovenskej odbočky SNS za r. 1962 (M. Markuš)	29
Z činnosti členov východoslovenskej odbočky SNS (M. Markuš)	29
Z přednáškové činnosti NSČ	30
Resumé, Резюме	31

Změněná podoba, v níž bude nadále vycházet tiskový orgán Společnosti, je jenom vnější důsledek hluboké vnitřní proměny, k níž došlo v instituci, která jej vydává. Počátkem tohoto roku se totiž dohodly na sloučení Společnost čes. národopisců a Národopisná společnost československá. Jedním z bodů, v nichž bylo dosaženo naprosté shody při jednání, vyznačeném vzájemným pochopením a respektem, bylo to, že sloučená společnost ponese jméno starší instituce. Má se tím naznačit, jak si vážíme její významné a plodné tradice, jakož i dosažených pracovních výsledků.

V názvu obrozené společnosti však přibývá významný dodatek: „při Československé akademii věd“. Zmíněné sloučení bylo totiž motivováno ani ne tak změněnými právními a správními předpisy, jako především stále silícím poznáním, že lze zajistit do budoucna zdárný rozvoj našich disciplín, to jest jak etnografie, tak folkloristiky, jedině soustředěním všech pracovníků na takové organizační základně, která odpovídá po všech stránkách dnešnímu pojetí a potřebám vědecké práce. A právě takovou bázi skýtá ČSAV už tím, že činnost Společnosti zajišťuje finančně. Napříště se tedy budeme o všechny své dosavadní úkoly podílet s Ústavem pro etnografii a folkloristiku ČSAV, budeme je zajišťovat a plnit ve vzájemné dohodě a podle jednotně koordinovaného plánu. Třeba dodat, že všechny dohovory s Ústavem zatím vedené stran vymezení úkolů i konkrétních forem spolupráce opravňují k nejlepším nadějím do budoucna.

Předsednictvu Společnosti je jasné — a zdůrazňovalo to také při všech dosavadních jednáních — že úspěšně rozvíjet práci právě v disciplínách, jako jsou naše, lze jenom za předpokladu, že se pro ni zainteresuje co nejširší okruh spolupracovníků, a to zejména také dobrovolných. Plnit tento úkol připadá kromě jiného také našemu periodiku, které navazuje, třebaže dočasně ve skromnější podobě, na časopisy obou dosavadních společností. Redakční kruh by je chtěl mít živé, tak živé, jak zmnožené mají dnes předpoklady životnosti i naše milované obory: nezaměnitelně poznamenány od svého počátku tím, že se zrodily v souvislosti s bojem mladého národa a na jeho podporu, jsou nad jiné povolány, aby se svými prostředky podílely na tom, zač bojuje dnešní mladá společnost.

Karel Dvořák

K POHÁDCE O UDATNÉM KREJČÍKOVÍ

Pohádka o chytrém krejčíkovi je jedna z nejoblíbenějších žertovných pohádek, tradovaných v Evropě, v Asii a severní Africe.¹⁾ Jako mnohé jiné pohádkové typy, rozšířené u různých národů a v různých zemích, je také pohádka o udatném krejčíkovi diferencovaná v několik různotvarů (verzí). Rozdíly základních evropských verzí považoval svého času J. Polívka za tak závažné, že je vysvětloval polygenesí. Polívka sám nebyl polygenetické (resp. antropologické) teorii příliš nakloněn, ale uznával, že má zdravé jádro a že se s možností nezávislých syžetových paralel musí při studiu pohádek počítat. Došel-li pak rozbořem pohádky o udatném krejčíkovi k závěru, že je zde předpoklad nezávislého vzniku některých verzí namísto, měl k tomu jistě vážné důvody.

Na základě nového materiálu je však nutno výsledky Polívkova zkoumání tohoto pohádkového typu podstatným způsobem modifikovat. Ukazuje se, že je mezi jednotlivými verzemi daleko více souvislostí a přechodných článků než Polívka tušil. Nelze však říci, že Polívku zavedly jen mezery v materiálu, který měl k dispozici, spolupůsobily tu i vlivy některých dobových směrů ve folkloristice. O těch nás dobře poučuje sám Polívka v úvodu k cyklu studií, z nichž první je věnována právě pohádce o udatném krejčíkovi.²⁾ Navazuje zde na svou dřívější práci, jež vyšla v témže časopise o šest let dříve pod názvem „O srovnávacím studiu tradic lidových“.³⁾ Setrvává sice na stanovisku, že „velké shody mezi tradicemi různých dob a krajů nelze uspokojivě vysvětlovat jinak, než přejímáním jich od pokolení na pokolení, stěhováním jich od národa k národu“, je však ochoten řídit se i jinými teoriemi než teorií migrační všude tam, kde ho k tomu povedou bezpečně zjištěná fakta. Teorie, které hledaly původ pohádek v jedné oblasti za určitých historických podmínek, odmítal Polívka již v studii z r. 1898. Je přesvědčen, že pohádky „vznikaly v dobách různých a na místech různých“, a v tom smyslu pak prohlašuje polygenetickou teorii za správnou.

Se vši rozhodností (a můžeme klidně dodat ještě dnes, že také vším právem) odmítal Polívka agnostickou teorii Bédierovu, jež našla brzy po svém vzniku horlivého stoupence v polském folkloristovi St. Ciszewském. Polívka z něho cituje výrok, že předpoklad nezávislého vzniku podobných motivů i celých pohádek je vědecktější než kombinace o cestách a pramenech jejich šíření, a říká k tomu, že sám považuje toto mínění za „ukvapené a v této příkrosti za nesprávné.“ Připomíná znova, že migrace připouštěl i hlavní představitel antropologické školy A. Lang. Kriticky se stavěl Polívka r. 1904 i proti názorům Poláka M. Kawczyńskiego, který v studii o pohádkovém typu *Amor a Psyche* zastával názor, že je to výtvar ryze literární, že lidová tradice je založena na zpracování Apuleiově. Polívka nachází v jeho myšlenkách „svrchupanské stanovisko vůči nevzdělanému, prostému lidu“ (str. XIV). Nechce však nikterak popírat vliv literatury na ústní tradici a zastává názor, že „čím méně do lidu pronikl vliv kultury se všemi důsledky, tím ryzeji prýští zdroj poezie lidové, tím více a lépe se vypravuje“, s růstem znalosti čtení lidová tvorba slábne, „mizí ústní tradice, píseň i pohádka“ (str. XVII).

Šíření pohádek nepovažuje Polívka za mechanický proces, připomíná správně, že tu působí celková společenská a kulturní situace. Nechce se proto dát vést slepě žádnou teorií, snaží se zjišťovat souvislosti mezi podobnými útvary objektivně, „seřazuje verze v určité skupiny dle místa jich původu, podle jazykového a zároveň též kulturního ústředí“ (XVII). Tímto postupem zjistil, že evropské území se dosti ostře člení na tři

1) K evropské pohádkové tradici se pochopitelně těsně přimyká tradice amerických zemí, pokud se v nich mluví evropskými jazyky. Asie je v pohádkovém podání mnohem diferencovanější než Evropa, úplně svéráznou oblast tu tvoří nejzazší sever, zvláště území tzv. paleoasijských jazyků.

2) Pohádkoslovné studie, Národopisný sborník československý, X, 2, 1904. Teoretický úvod nese název *O směrech studia tradic lidových a jeho cíli*.

3) Národopisný sborník československý II, 1898, 1—49.

základní oblasti: západní, východní a jihovýchodní. Toto členění lze pozorovat i na území slovanském, třebaže bez ostrých hranic; výrazné přechodní území zde odděluje např. oblast západní a východní (patří k němu větší část Polska, pak Slovensko a Zakarpatská Ukrajina).

Hlavní své metodické zásady formuloval Polívka r. 1904 takto; „Ačkoli jsem přesvědčen, že teorií migrační především se vysvětlují uspokojivě shody přečetných verzí zapsaných v různých dobách u různých národů rozdělených hranicemi kulturně-politickými, náboženskými a jazykovými, přece nesnažím se vysvětlovat shody tyto za každou cenu pouze přejímáním a stěhováním, než kladu vždy též otázku, nevznikly-li některé ty látky samostatně na místech různých za shodných okolností na základě obdobných dispozic psychických. Nenutí-li pak právě identičnost verzí do nejmenších detailů ke konstatování užších genetických svazků mezi nimi, vidím se nucena k onomu výkladu. Kde pak shledávám poněkud složitější motiv pohádkový, který nemá podkladem jakousi mravní zásadu, nemohu připustit, že by byl mohl vzniknout na několika místech zároveň, jako kupř. motiv závěrečný v látce o „udatném krejčím“: rek chytá se stromu (kříže) a postraší jím nepřítele, aneb stejné, podobné válečné lsti reka toho vyskytující se ve verzích hodně vzdálených a odlehlých (v albánské a ruských). V tomto případě předpokládal bych rovněž užší genetickou souvislost“ (XXVIII).

V studii o udatném krejčíkovi ovšem, jak jsme již naznačili, zastává zároveň názor, že látka vznikla na několika místech nezávisle. Za samostatný typ tu považuje různou tvar, jehož původ hledá na území německém nebo italském v době úpadku rytířstva. Ze své středoevropské domoviny rozšířila se tato verze na západ až do Anglie a na Island, na východ pak k Slovanům a Maďarům. Jako další samostatnou verzi vyděluje pak Polívka skupinu variant východoslovanských, jíž stojí nejbližší skupina kavkazská, nejspíš také samostatná, dále pak skupinu textů mongolských a indických, v nichž parodické prvky, pranýřující chvástavou udatnost, nevystupují již tak výrazně. K variantám kavkazským zjistil Polívka obdobu v podání bulharském (v jedné podrobnosti upozorňuje také na souvislost s podáním irským), vytkl též souvislost albánsko-ruskou a rusko-kavkazskou. Těchto souvislostí si všimneme blíže, ovšem s přihlédnutím nověji uveřejněných textů. Půjde nám především o prvky společné tradici kavkazské, balkánské a východoslovanské, pak také o formu podání evropského a asijského. Nejdříve se však zastavíme u Polívkovy charakteristiky východoslovanských pohádek tohoto typu — tu považujeme z celého jeho pojednání za nejzdařilejší.

Specifické rysy zvláštní verze východoslovanské nejlépe vyniknou ze srovnání s verzí středoevropskou, v níž se v různých obměnách vyskytují tyto syžetové prvky:

1. Hrdina příběhu (nejčastěji to bývá krejčí) zabije jednou ranou hejno much a vydá se na cesty s nápísem „Zabil jednou ranou čtyřicet“ (počet bývá uváděn různě).
2. Setkává se se silákem a přesvědčí ho lští, že je sám silnější (tento motiv má menší rozšíření než následující).
3. Jsou mu ukládány různé úkoly, jež se mu šťastnou náhodou daří plnit (přemůže dva obry tím, že je dostane do sporu a oni se zabijí navzájem; uloví divokého kance nebo jiné zvíře).
4. Dostane za manželku princeznu, ale prozradí mluvením ze sna svůj prostý původ. Má být na rozkaz tchána zabit, ale vychloubáním zastraší vojáky, kteří měli králův rozkaz vyplnit.
5. Účastní se válečného tažení, drží se těžko na koni, chce se zachytit stromu (někdy to bývá také kříž), ten se vytrhne (nebo se z něho ulomí velká větev) a nepřátelské vojsko se jezdce s tak divnou zbraní v ruce poleká a dá se na útěk.⁴⁾

O zvláštní verzi východoslovanské říká Polívka, že se v ní „látka o udatném krejčíkovi spojila s tradicemi o staroruských recích, jakož i o recích přejatých ze západních i východních pověstí epických“ (str. 27). To se však týká jen některých východo-

⁴⁾ Srov. A. Aarne-Stith Thompson, *The Types of the Folk-Tale, Helsinki 1928* (FFC 74), č. 1640. Roku 1960 vyšel u nás cyklostilovaný slovenský překlad „Súpis ľudových rozprávok“ jako příručka SČN.

slovanských textů, jiné jen obměňují verzi středoevropskou. Starých bohatýrských tradic je využito ve východoslovanském podání ovšem parodisticky. Tak je tomu např. v jednom textu ukrajinském (ze sbírky Hrynčenkovy), jehož obsah podává Polívka zhruba takto:

Sedlák oře, ale koně jeho zle znepokojuje hejno komárů a ovádů. Sedlák proto přikryl koně plachtou. Když ji shodil vítr, sedlák ji chytil, uhodil jí po koni a zabil 30 ovádů a nespočet komárů. Považuje se nyní za velkého bohatýra „sto odním machom 30 bahatyriv pobivachom a dribnoji syly i ščotu nema“ a vydá se do světa. Přijel na křižovatku, napsal na sloup, že tudy projel „čolovik boltanškyj, bahatyr basurmanšij — za odnym machom 30 bahatyriv pobivachom a dribnoji syly i ščotu nema“ a jel dále. Jel tudy Bova Korolevič, přečetl nápis, i hnál se cestou, aby dostihl bohatýra a přidružil se k němu. Potom ještě sedláka dohonili a přidružili se k němu Jeruslan Lazarovič a Ilja Muromec. Bohatýři se smluvili, že pojedou do stepí, kde jest carevna, jež toho si vyvolí za muže, který k ní dojde. Bohatýři rozložili se tu táborem, každý ve svém stanu; sedláček přikryl se pokrývkou koňskou a koně vyhnal na pastvu. Carevna spatřila dalekohledem tři stany, tři bohatýry a vyslala pro jejich hlavy 6 bohatýrů, 6 zvířat a drobné síly bez počet. Bova Korolevič viděl dalekohledem, jak velká moc proti nim vyslána, sám je všechny pobil a pouze jednoho ušetřil, aby donesl carevně zprávu o hrozné té porážce. Rovněž tak pobil Jeruslan Lazarovič 9 bohatýrů, 9 zvířat a drobné síly bez počet, a potom Ilja Muromec 12 bohatýrů, 12 zvířat a drobné síly bez počet. Vyslala nyní carevna dvanáctihlavého draka, který byl přikován na dvanácti řetězích a toho měl sedláček zabít. Ten seskočil s koně, vytáhl sekeru, máchl drakovi po hlavě a tři hlavy usekl. Bohatýři nyní dostali strach, že by je sedláček mohl zbavit jejich slávy, udeřili na draka a porubali ho, spálili a popel pustili do větru. Sedláček jim pak vytkl, že mu záviděli slávu vítězství nad drakem, ale Ilja Muromec ho prosil o prominutí, že ho uznávají za staršinu, ať se ožení s carevnou. Bohatýři se k ní nejdřív sami vydali, sedláček klusal skromně za nimi, uvázal pak svého koníka u vchodu, lehl si a kouřil z dýmky. Carevna nevěděla, kterého si vybrat, nakonec se rozhodla pro toho, kdo zabil draka a tak se stal sedláček carem.

Podobně se vypravuje i v ruských textech, z nichž dva se čtou ve sbírce Afanasjevově⁵⁾ V jednom z nich bojuje Foma Berennikov s bohatýry Iljou Muromcem a Aljošou Popovičem ve službách pruského krále proti králi čínskému. Ilja porazí nejdříve sám velké vojsko, pak Aljoša jiné ještě větší, Foma má nakonec zápasit s čínským bohatýrem. Zvítězí nad ním lstí: sedl si na kámen, brousil srp, čínský obr ho napodobil a Foma pak využil chvíle, kdy se Číňan skláněl nad zbraní a usekl mu hlavu. Pak chtěl Foma vylézt na Číňanova koně, musel se držet stromu; když kůň sebou trhl a vyrazil, Fomovi zůstal strom v ruce a nepřátelské vojsko se pak dalo celé na útěk.

V druhém Afanasjevovu textu se k Fomovi, který je považován za velkého bázlivce, přidají dva nejmenovaní bohatýři, když zabil hejno much a vyhlásil se za hrdinu. Zvítězil v souboji s cizím silákem zase lstí: odpůrci si měli před zápasem prokázat úctu a když se velikán sklonil, uřízl mu Fomka hlavu. Když dostal princeznu za ženu, měl táhnout s vojskem proti nepříteli. Vojáci dostanou rozkaz, aby dělali všechno jako Fomka. Když došli k řece, na jejímž druhém břehu byl nepřítel, usekl Fomka břízu a hodil ji do vody. Ostatní vojáci udělali to také a tak vznikl v řece most a tak se vojsko mohlo dostat na druhou stranu. Před nepřátelským ležením se Fomka svlékl a jedl placku, přiběhl však pes a sebral mu ji. Fomka se za psem pustil s hořícím dřevem a vojáci ho následovali do nepřátelského hradu a když hrozilo nebezpečí, že tak všecko zapálí, požádal busurmanský král o mír, Fomka jej však zajal a jeho říši podrobil.

U tohoto textu vytýká Polívka podobnost s jedním textem albánským ve vyprávění o improvizovaném mostu přes řeku. Předpokládá, že zde byla nějaká genetická souvislost. O tomto albánském znění pak (str. 16—17) zdůrazňuje celkovou blízkost s verzí východoslovanskou, zvláště „scény válečné připomínají silně některé velkoruské verze.“ V albánské pohádce⁶⁾ se vypráví o tkalci, který si dal udělat na pochvu šavle nápis

⁵⁾ Podobně s menšími odchylkami ještě v několika dalších variantách.

⁶⁾ H. Pedersen, *Zur albanischen Volkskunde*, 1895, str. 42, č. 6

„Jsem rek, který zabil devadesát devět reků a jednoho kapitána“ (to byla velká moucha mezi malými). Když se vydal na cestu, setkal se nejdříve s hajduky, ale ti před ním utekli, když si přečetli nápis na pochvě. Ve městě mu král ukládá úkoly (má chytit živého zajíce) a pak je poslán na válečnou výpravu v čele vojska. U mořského průlivu nařeže rákosí, které schová nejdříve ve stanu, protože myslí, že by se mu mohlo hodit při tkaní, ale pak je hodí do vody. Vojáci ho napodobují a tak vznikne přes moře most. Na druhém břehu se celá výprava svleče při chytání vši, pak honí tkadlec psa, vojáci běží za ním do nepřátelského města, jehož obyvatelé strachem prchají. Za bitvy se tkadlec schovává, pak se pomáže krví a dělá ze sebe hrdinu. V závěru se ještě vypráví o tom, jak dostal princeznu a prozradil při spaní svůj řemeslnický původ.

Na podobný motiv však narazil Polívka také u některých textů kavkazských; zde se již pouze spokojuje konstatováním, že podobnou scénu má také jeden text albánský a ruský (str. 34). Jde především o pohádku avarskou zapsanou A. Schiefnerem. Podobně jako v mnohých jiných textech z Kavkazu a z oblastí přilehlých vypráví se tu o zbabělci, kterého žena vyžene z domu. V avarském textu začne pak sám dělat ze sebe hrdinu, dá si na meči udělat nápis, že jednou ranou zabije pět set lidí, a přijde pak do sídelního města. Když se král dověděl o příchodu velkého hrdiny, dal mu hned svou dceru za manželku. Šťastná náhoda mu pomůže v boji s drakem (spadne na něj se stromu), pak bojuje proti Nartům (tři se navzájem pobijí), posléze je poslán proti nepříteli s vojskem. Podle králova rozkazu se vojáci ve všem řídí tím, co dělá vůdce, běží nazí za ním do nepřátelského ležení, když honí psa (odnesl mu botu). Nepřátelské vojsko považuje nahé bojovníky za ďábly a dá se na útěk.

V jednom textu čerkesském se vypráví o tulákovi, jemuž ze žertu udělal kdosi při koupání na hůl nápis, že zabije naráz tisíc osmdesát. Tulák pak přijde mezi bohatýry, pobratří se s nimi, v boji mu pak pomáhá sestra (podobně jako v několika textech balkánských). Když pak na jedné výpravě musí bojovat sám, pomůže mu zase náhoda. Když se svleče do naha (při hledání vši), vojáci ho napodobují, rovněž když pak při jízdě na koni ulomí větev a žene se do nepřátelského ležení, polekaní nepřátelé se dají strachem na útěk.

Bližší běžnému typu evropskému je pohádka čečenská, jež Polívkově pozornosti ušla.⁷⁾ Zde zbabělý hrdina zabil mečem tři mouchy, ale napsal si pak na svou zbraň, že to bylo třiašedesát Nartů. Vydal se pak s pytlím mouky na zádech do světa. U jednoho stromu se uložil k odpočinku, mouku zahrabal do země a šavli pověsil na strom. Když usnul, přišlo sedm Nartů. Jeden přečte nápis na šavli, a když se Näsni probudí, má ukázat své umění. Řekne, že dovede s takovou silou kopnout do země, až se zvedají oblaka prachu — to je na místě, kde zakopal mouku. Nartové ho pak vezmou k sobě a dají mu svou sestru za ženu. Jednou jde se švagry lovit nosorožce, schová se na strom a padne pak strachy zvířeti na záda. Nartové pak nosorožce zabijí, Näsni je káře, že si chtěl zvíře ochočit. Když proti Nartům přitáhne cizí vojsko, má jít Näsni také do boje, bojí se, ale žena jej holí vyžene z domu. Vyznamená se pak na koni s větví v ruce (ulomil ji, když se chystal stromu, aby s koně nespadl). Vypravování o chycení divokého zvířete je zde podobné jako v některých verzích bulharských a irských (Pol., str. 64).

Verze blízce příbuzné s podáním středoevropským vyskytují se i u Tatarů, na Volze i na Kavkaze.⁸⁾

Motiv honby za psem, který hrdinovi odnesl botu, vyskytuje se také v jedné verzi abchazské.⁹⁾ Zde vyhlásil za hrdinu svého lenivého syna vlastní otec. Sousední obec žádá, aby se stal u nich mladík vojenským náčelníkem. Bázlivý lenoch musí pak na vojenskou výpravu. V ležení mu liška ukradne botu, on ji hledá, vojáci myslí, že chce jít sám na nepřitele, jdou za ním a zaženou nepřitele. Později musí „hrdina“ pomáhat při honbě na vlka, dostane princeznu za ženu, ale musí znovu na válečnou výpravu.

⁷⁾ Sbornik materialov dlja opisanija mestnostej i plemen Kavkaza 22, 3. část (= A. Dirr, *Kaukasische Märchen*, Jena 1922, 103—105: *Der tapfere Näsni*).

⁸⁾ V. Vasiljev, *Pamjatniki tatarskoj narodnoj slovesnosti*, Kazaň 1924, str. 130—131, č. 43 (*Chrabryj portnoj*).

⁹⁾ *Abchazskije skazki*, Suchumi 1959, 273—5.

Tam v souboji zabije soupeře, když ten sklání hlavu (podobně jako ji sklonil strachem sám vítěz).

Z nověji publikovaných textů z oblasti kavkazské patří k tomuto typu také kurdská pohádka o hrdinovi, kterému pomáhá jeho chytrá žena.¹⁰⁾ Chudý sedlák Alí se vydá se ženou a dětmi do světa (motiv charakteristický pro kočovné Kurdy) a žena ho vydává za hrdinu. Je povolán k vladaři a má město osvobodit od lítého lva. Ženinou lstí si hrdina pomůže a později zase na výpravě proti medvědu spadne na zvíře se stromu. Když pak musí vést proti nepříteli celou výpravu, pomáhá mu zase to, že ho vojáci podle rozkazu svého vladaře napodobují. Když přijde výprava k řece, natrhá Alí náruč rákosí a hodí je do řeky. Vojáci ho následují, po rákosovém mostě pak přeběhne z nepřátelského ležení pes a sebere Alímu piroh. Alí se za ním pustí se šavlí v ruce, vojáci ho následují; Alí se žene slepě za psem a když se vrátí, je již po bitvě. Je pak za hrdinské chování odměněn bohatstvím i poctami. Blízkost k albánské paralele je zde zvlášť nápadná.

V kavkazských verzích se najdou také paralely k vypravování ruských pohádek o souboji s nepřátelským bojovníkem, jemuž bázlivý hrdina usekne hlavu ve chvíli, když ji bojovník skloní napodobuje svého protivníka. Tak je tomu např. v jedné gruzínské pohádce.¹¹⁾ Nejmladší ze tří bratří zde odchází nespokojen z domu, je bázlivý, ale dá si na meč udělat nápis „vítěz nad siláky“. V lese se setká s loupežníky a ti ho přijmou mezi sebe. Na výpravě proti kanci padne hrdina se stromu přímo na zvíře; když pak loupežníci zvíře zabijí, hrdina protestuje. Na jeho statečnost je upozorněn král a hrdina má bojovat v souboji proti obru. Když k zápasu nastupuje, křečovitě se napřímí a zavře oči, obrovi je to divné, ztratí sebevědomí a napodobuje svého protivníka. Když pak ten jedním okem prohlédne a vidí chování obrovo, využije příležitosti a utne mu šavlí hlavu.

I sběžné srovnání textů východoslovanských (hlavně velkoruských), balkánských a kavkazských ukazuje jasně těsné spojitosti. Pokud jde o souvislost textů balkánských s kavkazskými, je vysvětlení nasnadě. Nejde zde nikterak o dvě paralelní verze, vzniklé nezávisle z podobných společenských podmínek, nýbrž prostě o výsledek kulturního vlivu. Jde bezpochyby o vypracování původu orientálního (jeho domovem je nejspíše oblast kavkazská), jež prostřednictvím tureckým proniklo na Balkán. V tureckém podání se nám sice ještě nepodařilo zjistit motiv přechodu přes řeku po improvizovaném mostě, ale zato jsou zde početné obdoby k balkánským a kavkazským verzím, v nichž hrdinovi pomáhá žena. V Eberhardově-Boratavově přehledu syžetů tureckých pohádek¹²⁾ je tento typ charakterizován těmito syžetovými složkami:

1. Lenivý a bázlivý Mehmet zabije jednou ranou sedmdesát much; dá si na svém meči o tom udělat nápis.
2. Zastráší tak loupežníky a ti mu dají svou dceru za manželku.
3. Musí svým švagrům pomáhat na loupežných výpravách; jeho žena ho v převlečení za muže zastupuje a pomáhá mu tak k nové slávě.
4. Pádišáh mu pak slíbí za zneškodnění lva odměnu.
5. Mehmet prchá na strom, roztřesen strachem padne zvířeti na záda, pádišáhovi lidé lva zabijí.

V několika tureckých textech se vyskytuje motiv jízdy na koni s vytrženým stromem. V jedné verzi shazuje se stromu plody, po jejichž požití zvíře upadne do mrákot. Tento motiv připomíná poněkud verze indické a mongolské, v nichž se zvířata otráví po požití jídla, které původně bylo určeno rekovi (žena se ho chtěla zbavit).

V přehledu tureckých pohádek je uvedena jako zvláštní typ (č. 162, str. 179) verze, v níž zbabělý hrdina napsal na meči a pak lstí postraší obry tak, že se posléze jen snaží dostat ho od sebe — pošlou ho s mnoha dary domů. I tato verze má obdoby v kavkazském a balkánském podání.

¹⁰⁾ *Kurdskiye skazki*, Moskva 1959, str. 178—182 (Bogatyr' Alí).

¹¹⁾ *Gruzinskije skazki*, Tbilisi 1939, str. 366—373.

¹²⁾ *Typen der türkischen Volksmärchen*, Wiesbaden 1953, str. 398, č. 365 (*Mehmet der Angsthase*).

Na to, že by mohly paralely balkánsko-kavkazské u pohádkového typu *krejčí hrdina* vzniknout nezávisle, není tedy ani pomyšlení. Balkán, Anatolie a Kavkaz tvoří zde jednotnou oblast, východiskem je zde patrně podání kavkazské. Východoslovanská verze s motivem přidružení dvou nebo tří bohatýrů k chvástavému mužikovi je samostatnější než verze balkánská, ale o souvislosti s balkánským podáním není ani zde možno pochybovat. Sám motiv přidružení bohatýrů může být u tohoto pohádkového typu ruskou zvláštností, u jiných typů se vyskytuje běžně v podání slovanském i jinde (např. také u některých novodobých paralel k staroegyptské pohádce o dvou bratřích).

Polívkova studie o pohádkovém typu *krejčí hrdina* bývá uváděna za svědectví, že lze podrobným srovnávacím rozbohem určit aspoň pravděpodobný vznik látky; studie platívá také za svědectví, že migracemi se nevysvětlí všechno, že má své oprávnění i teorie nezávislých paralel. Ještě v jubilejní stati k Polívkovým sedmdesátinám charakterizoval J. Horák Polívkovu studii takto: „V rozboru povídky o udatném krejčím, kterou sleduje od verze Montanovy (16. století) po vzdálené reflexy slovanské, Polívka přesvědčivě ukazuje, že látka vznikla na několika místech samostatně.“ ... Základní smysl povídky je všude stejný: jest to parodie na chvástavé rytířství, parodie na bohatýrské pověsti o neslýchaných skutcích hrdinských: jakýsi Don Quijote v lidovém rouše.¹³⁾

Náš rozbor vedl k jinému výsledku. Ukázalo se, že Polívkův závěr o samostatném vzniku verze středoevropské, východoslovanské a kavkazské (Polívka přemýšlel i na samostatný původ verzí balkánských) vedle verze indické a mongolské není správný. Východoslovanská a balkánská verze vznikly nepochybně pod vlivem verzí blízkého orientu a jsou těsně geneticky spřízněny s podáním kavkazským (zvláště těsná je zde příbuznost kavkazsko-balkánská, kde tvoří spojovací článek podání turecké). Orientální základ je možno předpokládat i v tradici středoevropské, jež má podezřele blízké paralely zvláště u Tatarů. Cesta z východu do střední Evropy šla v tomto případě nejspíše ze středomořské oblasti přes Itálii (Sicílie?). Italské východisko připouštěl v tomto případě i Polívka.

Hledat pro vznik rozličných verzí tohoto pohádkového typu základ v odlišných poměrech sociálních si netroufáme. Mluví proti tomu mimo jiné okolnost, že v některých oblastech (např. u východních Slovanů) tradují se vedle sebe verze rusko-kavkazská i verze středoevropská. Podobně složité poměry jsou i na Balkáně a u některých národů kavkazských.

Jako zvláštní skupinu vydělil Polívka také texty indické a jim příbuzné mongolské a čínské. Vyslovil o ní přesvědčení, že vznikla samostatně a nesouvisí s ostatními uvedenými skupinami, předoasijskou nevyjímaje. Uvážíme-li však, že se v textech indických vyskytují tak charakteristické motivy, jako je zabití většího počtu much jednou ranou (a nápis o tom), dále vítězství nad celým nepřátelským vojskem (jízda na koni s vytrženým stromem) aj., přikloníme se spíše k názoru, že je zde třeba počítat přece jen se společným východiskem, a to značně starým. V této původní verzi byla již obsažena základní idea (bezděčné hrdinství) a některé motivy, vyskytující se v podání asijském i evropském.¹⁴⁾

PŘÍSPĚVKY DOPISOVATELŮ

Rudolf Brodský

NAVÍJENÍ SKLENĚNÝCH PERLÍ NA ŽELEZNOBRODSKU

Ve sklářské oblasti mezi Turnovem, Železným Brodem a Jabloncem n/N. je možno ještě v současné době v některých obcích vidět zajímavou domácí výrobu, navíjení skleněných perel. Rychle však z domácností mizí a soustřeďuje se do nového, velkého

¹³⁾ Národopisný věstník československý 21, 1928, str. 5

¹⁴⁾ Srov. J. Hertel, *Zum Märchen vom tapfern Schneiderlein*, Zeitschrift des Vereins für Volkskunde 23, 1913, str. 51—57.

závodu Železnobrodského skla v Líšném, kde se provádí již jako výroba dílenská. V podstatě není velkého rozdílu mezi výrobou domácí a dílenskou, je to rozdíl pracovního stolu, který má při domácí výrobě měch, který se musí šlapat nohou, a používá se technického benzínu, kdežto v dílně se vzduch vhání gumovou trubicí kompresorem a pracuje se s plynovým kahanem, což je samozřejmě pohodlnější a také oheň více hřeje a je čistší než oheň benzínový.

Největší rozmach ve výrobě skleněných perlí nastal v době sklářské konjunktury po sklářské stávce r. 1927 v letech 1928—1930, kdy např. jen v obci Koberovech u Žel. Brodu pracovalo po domácí asi 100 navíječů perlí; často seděli u sklářského stolu oba manželé a při tehdejší velké poptávce ve světě si taková sklářská rodina vydělala za několik roků na postavení rodinného domku; ovšem pracovní doba byla většinou 12 až 14 hodin a podle potřeby faktorů se často pracovalo i po celou noc, aby se vyhovělo zájmům obchodu. V těchto dobách si zruční navíječi postavili mnoho rodinných domků ve všech sklářských obcích, takže dnes je možno vidět starý domek jen výjimečně. I staré domky byly opravovány, podezdívány, dávány nové střechy a celkově si skláři zlepšovali bydlení. Je také pravda, že někteří lehkomyšní skláři zase hodně utratili v hospodách a zábavách a do lét krise jim nezůstalo z dobrých časů nic, leda jen vzpomínky, že se „poměli“ dobře. Za posledních třicet let většina starých sklářů navíječů zemřela a mladí se již navíjení perlí téměř neučili, takže v každé obci dnes pracuje po domácí jen několik navíječů, buď důchodců nebo osob neschopných pro pravidelnou práci v dílně a pracují třeba jen omezeně. V Koberovech dnes pracuje po domácí jen 5 navíječů a tak je to ve všech obcích, takže celkem pracuje po domácí v celé oblasti asi 80 domácích navíječů perlí. Na Železnobrodsku bylo nejvíce navíječů perlí v obcích: Koberovy, Líšný, Huntířov, Skuhrov, Mukařov, Bzí a samozřejmě i v dalších a pak také na Jablonecku, kolem Turnova a jednotlivě i v dalších sousedních okresech.

Podle vyprávění dnes snad nejstaršího bývalého navíječe perlí Petra Huška z Koberov, který je stár 86 let, dostala se domácí výroba perlí z bývalého poněmčeného Jablonecka do české oblasti asi r. 1909—1910 a jeden z prvních sklářských faktorů (zaměstnavatelů) byl Kristián Wunderer v Koberovech, rodem Vídeňák, který byl nejdříve zaměstnán jako manipulát u jednoho faktora, který dával však vyrábět jiné zboží než perle. Navíjení perlí se v těch letech teprve začalo šířit kolem Jablonce a tak jako první zkusil udělat několik perlí právě Petr Hušek, který v té době pracoval u Kristiána Wunderera jako manipulát. Pak do obce přišel Frant. Šourek, rodák z nedalekého Držkova, který začal dělat perle již s větší rutinou, dále Jiří Kobr ze Smrčí pod Kozákovem a Fr. Linka z Michovky, kteří pracovali zpočátku u samého faktora Wunderera v dílně, než se zaučili, a teprve pak začali pracovat každý doma. Když se v okolí začalo mluvit o tom, že se dá na této práci dost vydělat, začali se učit další skláři, kteří třeba do té doby dělali něco jiného, např. mačkali „kaluty“ (ploché mnohotvarové, vícehranné výlisky, mačkané do kleští s kalutou, malým mosazným kroužkem na spodní straně, toho se používalo v pasířství), nebo začali navíjet i domácí brusiči koral a jiní, i tovární dělníci zůstávali doma a začali navíjet, i drobní zemědělci si takto přivydělávali, zvláště v zimě.

Ve větší míře se začalo šířit navíjení perlí po první světové válce v letech 1919 až 1925 a v dalších letech, kdy byla ve světě velká poptávka po perlích, faktori platili slušné peníze, zvláště za každý nový vzorek; samozřejmě že sami na tomto zboží také hodně vydělávali a v krátké době si stavěli výstavné, moderně zařízené domy.

Jaké jsou potřeby a zařízení k výrobě perlí? Předně je to sklářský stůl, který má rozměry přibližně jako obvyklý kuchyňský stůl. Pod deskou je asi v polovině od země upevněn měch, buď trojdílný, šikmý, nebo dvoudílný vodorovný, který se šlapáním nohou zvedá a dutým dřevěným „křížem“ se z měchu žene vzduch do „hadů“; to jsou cínové trubky, v průměru asi 10 mm, ohnuté podle potřeby, na jejichž konci jsou upevněny mosazné špičky s malou dírkou, čímž se plamen lampy sráží šikmo dopředu. Zpočátku se dělalo jen na jednoho „hada“, ale postupně se počet zvyšoval podle potřeby a nutnosti, při výrobě větších čísel perlí až na 5—8 „hadů“, takže na takovém chni se daly pak dělat již značně veliké a kombinované perle různých tvarů a uměleckého provedení. Zpočátku se dávala benzínová lampa na desku stolu, ale když se zvětšoval oheň,

lampa se na stole velmi zahřívala a mnohým sklářům vybuchla a tak skláři byli někdy vážně popáleni. Proto se musely lampy dávat pod desku stolu a nad desku se vede jen jakýsi kulatý komínek, který je rozdělen na různý počet úzkých oddílků, v nichž jsou bavlněné knoty, které hoří; vzduch prudce proudící špičkami z „hadů“ sráží oheň dopředu, takže oheň je pak čistý, modrý a je v něm možno sklo čistě tavit a perle navíjet.

Nad hady a lampou je překlopena plechová „plenta“, aby část ohně a případně kouř byl zachycen a sklář ho přímo nevdechoval. Na plentu se ještě vzadu překládá hadr, aby neunikal zápach do obličeje. Oheň směřuje na tzv. „cihlu“ z litiny, která má žlábek pro oheň a po straně žlábků pro tyčinky skla, do nichž je oheň soustředěn. Deska stolu musí být pobita pod lampou až pod „cihlu“ plechem nebo ještě i asbestovou deskou, aby se nepropálila. Podle potřeby se měch zatěžuje různým závažím, aby oheň byl prudčí a více hřál.

Dále potřebuje navíječ různé drobné potřeby, jako kleštičky, pinsety na odtrhávání skla a různé tvarování perlí a formičky na hlazení perlí: kulaté, oválky, špule, hrušky, válečky, butle, butony, zvonky a jiné tvary, někdy různé speciální podle žádaných vzorů exportu. V tom ohledu je opravdu velké množství tvarů a velikostí, např. kulaté perle se dělají od 3 mm až do 25 mm a výjimečně až 30 mm velké. Perle se navíjejí na různě silný drát podle velikosti perlí, a to dnes většinou na drát tombakový, který se nastříhá na délku asi 30 cm. Nejdříve se musí narovnat mezi tvrdými prkénky nebo žehličkou na prkénku, pak se namočí do kaolínové kaše, aby šly perle stáhnout s drátu, ovšem kaolín musí na drátech uschnout. Na drát se navíjí různý počet perlí podle velikostí. Když vychladnou, tak dráty se namočí a perle se stáhnou.

Navíječ dostane tyčinkové sklo různých barev nebo také sklo kompoziční o síle asi od 5 mm do asi 12 mm podle velikosti perlí. Když musí dělat do kolíků stupňované velikosti, dělá ze slabého skla perle malé a ze silného velké. Čistých a hladkých perlí se dělá poměrně málo, obvykle skvrnitě nebo vzorované. K takové práci dostane navíječ často skelné broky nebo prach různých barev, často několik barev smíchaných, a v těchto brokách perle smáčí, takže jsou pak tečkované, skvrnitě, rozličné, zase podle velikosti broků. Hodně často se perle obalují do plátkového stříbra, nastříhaného na různě široké pásy, nebo se celé perle v něm obalují, na stříbro se pak nanáší ještě průhledné sklo, buď přerušovaně (barok) nebo celopotahované, takže je pak stříbro vidět uvnitř perle. Ještě asi před 30 lety si museli navíječi perlí sami tlouci broky doma z tyčinkového skla v hmoždíři a prosívat na sítkách, čímž se vytvářel jemný skelný prach, který výrobce vdechoval, to bylo ovšem velmi nezdravé. Pak jeden zámečník vyrobil jakýsi drtič na sklo a tak si dávali faktoři broky drtit a odevzdávali je navíječům hotové spolu se sklem. Také dnes Národní podnik Železobrodské sklo vydává navíječům již broky připravené. Běžné „formy“ měl každý navíječ svoje, ale speciální, kterými se zpracovalo jen málo zboží, dostávali od faktorů a vraceli je s hotovou prací.

V počátcích této sklářské výroby používali skláři k navíjení i mačkání u stolu obvyčejného petroleje, který velmi zapáchal, takže již venku přede dveřmi se poznalo, že uvnitř pracuje sklář. Obvykle se pracovalo v jedné místnosti, která byla kuchyní i ložnicí celé rodiny, a tak se celá rodina pomalu otravovala, což bylo znát i na dětech, které měly nezdravou barvu. Strop a stěny v takovém bytě byly žluté až hnědé od kouřícího petroleje a také mastné, takže se pak vápno ani barva nechtěly na stěny zachytit. Také sklo v oknech bylo od petroleje i od benzínu šedě zakalené a ničím se nevyčistilo, a když sklář přestal nadobro pracovat nebo zemřel, muselo se sklo v oknech vyměnit. Několik let po první světové válce začalo se používat petroleje speciálního, pak benzolu a nyní již mnoho let technického benzínu, čistého, vysoce výhřevného. V Jablonci n. N., kde byl již před 50 lety zaveden plyn, pracovali skláři již tehdy u plynových hořáků, tak jako nyní v závodě v Líšném.

Jaký je postup při výrobě perlí? Výrobce drží v pravé ruce mezi prsty, palcem a ukazovákem drát, který se nahřívá současně s tyčinkou skla, kterou výrobce drží v levé ruce; tím, že otáčí drát směrem od sebe, navíjí se změkčené sklo z tyčinky do podoby perle a přibližné velikosti, pak se ve formičce pod ohněm zahladí, případně ještě podle potřeby trochu skla přidá nebo i ubere. Většinou se však dělají perle dekorované skel-

nými nítěmi, které si navíječ vytahá z tyčinek do potřebné síly a touto nití dělá na perli různé kresby, třebaš několika nítěmi různých barev; mimo to se nitě ještě různě trhají drátem, nebo štípají pinzetou na různé tvary, nebo se kombinují: vespod broky a na broky nitě, nebo nitě na stříbro a podobně. Tak se dá dělat ohromné množství různých kombinací, takže dnes je vytvořeno již mnoho set různých vzorků a stále se ještě tvoří nové. Některé vzory jsou již vysoce umělecké, dokážou je vyrábět jen staří a zkušení navíječi, a takové perle se ovšem vyrábějí jen na export a ještě není možno často včas krýt požadavky, takže na vnitřním trhu se takové složité a umělecké perle ani neprodávají. Takovou práci obdivují pak jen exkurse, které z různých závodů republiky přijíždějí do závodu v Líšném u Železného Brodu, ve kterém je nejvíce této rozmanité výroby soustředěno. Domáctí navíječi odvádějí hotové perle do závodu v Líšném, kde je dávají zase domácímu navlékačkám navlékat, většinou různě kombinované s jinými perlami, buď driketskými (mačkanými do kleští u pecí vytápěných uhlím, což je také typická práce ve sklářské oblasti), nebo se kombinují s perlami voskovanými rybím stříbrem; často se mezi jednotlivými perlami dělají uzlíčky, což dělají zase zručné ženy po domácku. Kolie se dělají z jedné šňůrky, ale též až ze šesti šňůrek, to jsou tzv. kaskády. Ke koliím se často dělají i náušnice, klipsy téhož druhu, které se jako butony navíjejí na konec drátu a jsou stejně dekorované jako perle, klipsy se pak na butony přilepují. Perle se různě tvarují různými pinsetami, nebo se sklo krátkými nůžkami nastříhuje za teplého stavu (šišky), takže laik se takové práci právem obdivuje; taková práce je už vlastně výtvarným uměním a vyniknou v ní jen skutečně pilní a schopní jedinci. Právě tak je tomu při výrobě skleněných figurek, ke které musí již být zvláštní schopnost, jež není každému dána. Někdy při kombinování různých druhů skla perle praskají a musí se pak hledat jiné druhy a barvy a často několikrát zkoušet, než se může pracovat s jistotou. Také se vyrábí různé ovoce ze skla, navíjené na malá mosazná ouška, např. jablíčka, hrušky, citróny, pomeranče, hrozny vína aj. v příslušných barvách, takže činí dojem skutečného drobného ovoce. I různé knoflíčky se navíjejí na ouška a dekorují se jako perle. Je to pestrá práce, kterou nelze ani podrobně vyjmenovat a vylíčit, to se musí vidět.

Po době příznivé konjunktury ve sklářství v letech 1928—1930 nastala jako skoro ve všech odvětvích výroby — po r. 1930 postupně i ve sklářství — výrobní krize, bylo málo práce, takže faktoři snižovali odměnu za práci až tak daleko, že i zručný sklář si vydělal jednu korunu za hodinu. Proto byla r. 1937 vyhlášena odborovými organizacemi všech stran stávková v celé sklářské oblasti a pro všechna odvětví výroby se sjednaly se zástupci faktorů nové ceníky; tím se poměry přece jen trochu zlepšily. Z řad dělníků byli pak zvoleni kontroloři, kteří měli právo zkoumat ceny u dělníků i u faktorů. K tomu účelu se vybíral určitý poplatek od sklářů, ale za nějaký čas faktoři odmítali vybírat tyto příspěvky a tak z kontrol nakonec zase sešlo. Hned od počátku války začala zase konjunktura, protože Němci skupovali sklo a platili značné částky válečnými penězi, takže mnozí skláři měli po válce mnoho peněz. Sociální pojištění domácích sklářů bylo zavedeno r. 1929, kdy si dělníci platili pojistné sami a faktoři měli připlácet polovinu, ale protože se to neosvědčilo, bylo zavedeno od 1. 4. 1930 zákonné sociální pojištění. Pro nastávající krizi domáctí skláři z toho zase však užitek neměli a tak dnes i staří skláři mají poměrně málo let pojištění a většina jich pracuje i po dosažení věkové hranice pro důchod dále, také již proto, že práce starých a zkušených navíječů perlí je dnes velmi potřebná. Dnes platí i na navíjení perlí státní mzdový katalog a ceny od práce se vypočítávají podle průměrného výkonu toho kterého druhu perlí. Domáctí navíječi dostávají k normální mzdě ještě příplatek na režii, to jest na spotřebu benzínu a dalších potřeb, jako drátu, hlinky a údržbu výrobního zařízení, které je vlastnictvím každého domácího skláře. Jako domáctí navíječi pracují dnes opravdu jen staří skláři, kteří by nevydrželi pracovat v závodě vcelku 8 hodin, a tak si přivydělávají ještě k poměrně skromnému důchodu podle možnosti.

Kromě navíječů perlí pracují po domácku ještě někteří výrobci skleněných figurek a květin, pak několik navíječů technických průchodek, menší počet mačkářů kamínků do kleští (dublet), několik výrobců skleněných per a několik dalších jiných oborů, ovšem dohromady je to v celé oblasti asi 150—200 sklářů; tento počet se stále snižuje

úmrtím starých osob. Tak postupně mizí typická domácká sklářská výroba, která byla v celém kraji kolem Jablonce n./N. velmi rozšířena po mnoho let. V současné době se zřizují moderně vybavené závody a provozovny, kde se sklářská výroba soustřeďuje, což je výhodnější pro výrobu samotnou a mimo to odpadá nezdravá výroba v domácnostech. Tehdy pachem benzínu trpěla v mnoha sklářských domácnostech celá rodina po dlouhá léta, když u jednoho stolu pracovali většinou dva lidé, nebo někde se pracovalo dokonce u dvou stolů, mimo to jiní členové rodiny ještě i navlékali korále; při navlékání velmi často pomáhaly i děti.

Ještě dnes je možno vidět v kraji mezi Železným Brodem a Jabloncem n./N. u mnoha domků ve vesnicích malé domečky s vysokým komínem, z kterého se celý den kouří jako u pekaře. To dosud domácí mačkáři u pecí mačkají do kleští perle, které jsou oproti perlím ručně u stolu navíjeným masovou výrobou a jsou také levnější. Tyto perle se mačkají ze silných skleněných tyčí u pecí, ve kterých se topí uhlím. To je ovšem odlišná, jednodušší výroba, která je také už soustředěna v několika závodech, ale pro značnou poptávku po tomto zboží pracují mačkáři nadále ještě i ve svých domovech. Takové zboží je vyváženo do zemí, ve kterých je nižší životní úroveň.

V posledních letech jsou ve sklářské oblasti prováděny velké investiční stavby sklářských závodů, protože české sklo a bižuterie jsou v celém světě stále hledaným zbožím, a tak je jen potřeba, aby více mládeže se věnovalo této krásné a zajímavé výrobě.

Karel Löffelman

VAJEČKÁŘI

Hory Matky Boží pod Šumavou, nejmenší královské horní město v Čechách, obýval chudý lid; od purkmistra počínajíc všichni mužští byli vyučení ševci kromě faráře, který nebyl vyučen, protože nebyl rodilý Horák. Ševcovina dávala Horákům práci, ale málo zisku, uživili se s rodinami, protože u každé chalupy bylo také kousek pole na žito a na brambory, ti majetnější měli i kravku, ostatní jen kozu, a že většinou na léto odcházeli z domova za jinými výdělky. Odcházeli jako muzikanti, do světa nebo i k cirkusům, ti první zjara přikryli svoje verpánky zástěrou, zahráli ještě Josefům a vydali se do světa. Jiní odcházeli do Rakous na sena nebo jiné práce — a mezi těmi byli i vaječkáři, kteří sbírali v létě mravenčí vajíčka.

V prvé polovině 19. století, tedy asi před 130 lety, chodili ševci od nás z Hor Matky Boží do Alp na senoseč. Tam měli statkáři a majetnější hospodáři velká stáda hovězího dobytka a proto potřebovali na zimu velké zásoby sena. Byly to statky bez polního hospodářství. Jedním z těchto statkářů byl také praděd německého zbrojaře Kruppa, který tam vlastnil sedm horských dvorů, zvaných všeobecně „Alme“. Správcem těchto jeho dvorů byl Čech, pocházející někde od Sušice, jeho jméno si již nikdo nepamatuje. Tento správce si volal na senoseč krajany Čechy, protože tam v Alpách bylo málo lidí na práci. Kromě toho tam chodili lidé od nás také pálit dřevěné uhlí. Na jednoho uhlíře, který tam byl po celý život a domů nejezdil, se ještě osobně pamatuji. Jmenoval se Jervár a přišel k nám na Hory kolem r. 1900 šupem čili postrkem. Tehdy byl to už stařec od práce sedřený a úplně slepý. Ještě pár roků chodil po „třídě“, tj. každý, kdo měl chalupu, musel ho pár dní živit. Poslali ho na domovskou obec, když už nebyl k ničemu. Tolik víme z tradice o původních cestách Horáků do Alp.

Doma v Horách Matky Boží vyráběli naši mistři ševci před dávnými lety obuv hlavně na jarmareční prodej, teprve tak kolem r. 1840—1850 navázali spojení s Vídní a šili městskou obuv pro Vídeňáky. Práci pro Vídeň měli, ale zisky měli vídeňští podnikatelé. Proto každý, kdo mohl, hledal si lepší výdělek i jinde. Jedním druhem dobrého zisku stalo se sbírání „brabenčích“ vajíček, ale jenom pro omezený počet rodin; byli to tzv. vaječkáři. Kdy začali vaječkáři, nepodařilo se mi zjistit. Domnívám se, že nejdříve musel být zájem o sušená mravenčí vajíčka a pak teprve se počalo se sběrem, čili napřed byla poptávka a pak přišla nabídka, to znamená, že někdo z ševců, který měl

styky ve Vídni, znal také Alpy, tj. že byl kdysi také sekáčem. Který z těch ševců to byl, který začal sbírat mravenčí vajíčka, jsem již také nezjistil. Cesty ševců sekáčů vedly tudíž do obchodní Vídne a pak již po vyšlapaných cestách na korutanské, švýcarské, solnohradské a tyrolské Alpy za mravenci. Vaječkářství bylo jakousi výsadou několika příznivých rodů. V každé partě bylo několik mužů, málokdy šla s nimi některá dospělá dcera s tátou. Jedna parta jezdila do Korutan do Villachu na Drávě a pak dále do lesů. Druhá parta měla směr přes Bleiberg v Korutanech. Třetí parta jela do Bischofshofen-St. Veit jižně od Solnohradu a dále do Alp. Čtvrtá parta jela přes Brixen do Friedbergu a Trien. Nejezdili stále na stejná místa, poněvadž museli vyhledávat nová mraveniště, aby narušené mravenčí rodiny mohly znovu zesílit. Mravenčí hromady tam byly až 3 m vysoké a široké jako velká světnice. K odjezdu do Alp museli mít povolení od okresního hejtmanství v Sušici. Odjížděli (bylo-li příznivé počasí) již koncem dubna, protože jim cesta trvala dost dlouho. Práce to byla krušná. Ruce a krky měli úplně opuchlé od mravenců, třebaže se balili jak mohli (gumové rukavice tehdy nebyly). Když byli vysoko v horách, často je stihlo špatné počasí. Na strmých stráních museli mít všechny věci dobře připevněné, jinak se s nimi neshledali. Byla-li poblíže osada, bydleli u hospodářů na půdách, ponejvíce však v lese pod stanem, nebo v boudě ze dříví a z větví. Bylo-li nebezpečí nějaké zvěře, spali dokonce ve větvích na starých stromech. Vařili si na ohništích. Potraviny nakoupili do zásoby v osadách, maso nekupovali, poněvadž ševci jsou lidé šikovní a v lese bylo masa dost; ráno o druhé hodině si počíhali třeba i na kamzíky. Mraveniště se nacházela v lesích jehličnatých nebo jen s málo listnáči, s porostem ne příliš starým, avšak dobře prosvětleným, nikdy nebyla na mýtinách nebo na holých prostranstvích bez porostu. Pracovat se mohlo jenom za příznivého počasí. Mraveniště se otevřelo brzo ráno, nežli se rozednilo; za tepla a slunečního světla byli mravenci totiž již rozlezlí po lese, velmi čilí a dotěrnější nežli za chladu. Vajíčka s mravenci se vybírala z hromady motyčkou, lopatkou se dávala na řešeto, na němž byl připevněn pytel, větvičky se z řešeta odhazovaly. Plné pytle se odnesly na slunečné volné prostranství, mýtinu a tam se obsah vysypal na připravenou plachtu měřící 10×10 m i větší. Plachta měla okraj směrem dovnitř přeložený, pod který se nakladly malé větvičky. Aby byl okraj plachty trochu nadzdvížen, byl zachycen „špringlem“; to byly obloučky, jejichž jeden konec byl zapíchnut do země zevně plachty a na druhém konci těchto obloučků byl připevněn okraj plachty, takže se zdvihala. Vysypaný obsah pytle se na plachtě rozhrabával a další práci vykonávali už sami mravenci, zanášeli vajíčka pilně mezi větévky pod okraj plachty do stínu. Aby mravenci neodnášeli vajíčka ještě dále mimo plachtu, museli být schytáváni a pokud možno nejdále odnášeni. To se dělalo tak, že jeden vaječkář měl na dlouhé tyčce korouhvičku, to byl kus chlupaté látky nebo chlupaté pytloviny. Tuto korouhvičku přetahoval jemně po obrubě plachty, mravenci se na chlupech korouhvičky zachytili a pak byli na odlehlém místě setřeseni nebo větévkou smeteni. Roznášení vajíček mimo plachtu se dalo také zabránit tím, že se asi 2 cm široký proužek okraje plachty namázl kolomazí. Když byla všechna vajíčka zanesena pod okraj plachty a mravenci byli odstraněni, bylo špedičí uprostřed plachty smeteno a rovněž odstraněno, vytáhly se špringle, vajíčka se shrnula do středu, odstranily se také větvičky zpod okrajů, pak se ještě jednou stáhli pobíhající mravenci jednotlivci korouhvičkou a čistá vajíčka se odnesla v putně k sušení. Vajíčka sušili na slunci nebo přímo v zahříváné sušárně na zvláštních sítích. Parta, tj. dvě až tři osoby nasbírala za den 30 až 40 litrů vajíček. V době pochodu lesem a příprav nebyla však těžba žádná. Se zbožím a za nákupem chodili vaječkáři jednou měsíčně do města nebo do větší obce, kde byla pošta. Odběrateli byli obchodníci exotickým ptactvem ve Vídni nebo také zoologická zahrada ve Vídni. Práce vaječkářů trvala až do září a pak se jelo domů. Většinu nářadí si vaječkáři ponechávali u známých hospodářů výchozího místa, neměli-li pro příští jaro jiný směr. Sušená mravenčí vajíčka prodávali na litry, málokdy na váhu. Za jakou cenu své zboží prodávali, jsem se nedopátral, to bylo jedno z vícera tajemství vaječkářů. Výdělek to byl však slušný. Co vydělali vaječkáři za léto, nevydělal švec ani za celý rok.

Strejček Vondrojc, který vaječkáře vedl (u Vondrů se říká po chalupě, strejček a teta se říká všem starším lidem, oslovení to neznamená tedy příbuzenský poměr), byl

jediný muž na Horách, jehož vestu zdobil silný zlatý řetěz a v kapse měl drahé dvouplášťovky; zlatáky nosil v koženém pytlíku. I úpravou svého vzhledu se přizpůsobil příkladu Štajeráků: pod nosem měl pěkně vytočený knír a na dolním rtu mušku.

Umění šumavských ševců-vaječkářů nezůstalo utajeno před alpským domorodým obyvatelstvem. Pojednou práce jim byla znesnadňována, jednak lesním personálem, pak i úřady a Alpy byly pomalu pro Horáky uzavírány ze všech stran. Vaječkáři ze Šumavy už nepřicházeli, ale mravencům tím pomozeno nebylo, protože Horáky vystřídali domorodí obyvatelé, kteří se tomu od našich sběračů naučili. Naši vaječkáři z Hor Matky Boží přestali jezdit do Alp před první světovou válkou, Alpy zůstaly pro ně uzavřeny. Tím končím kapitolu o lidech, kteří již všichni zemřeli.

Nyní musím ještě napsat chtěj — nechtěj o vaječkářích novodobých, žijících potomcích vaječkářů alpských. Je jich jen několik a sám jsem o nich nevěděl. Jsou to také ševci, kteří opouštějí na jaře verpánek, nasednou však se svým náradím do lehkého krytého auta a trada do lesů a hájů vlasti české, navštívit mravenčí rodiny. Nedá se snad říci, že by to bylo v krvi, ale zase to nese více nežli ševcovina. Mají k tomu úřední povolení a odběratelem jsou naše zoologické zahrady, hlavně v Praze. Dělají to po způsobu svých otců a praotců, avšak tu romantiku to už nemá, lov kamzíků a výfuky automobilů nejdou dohromady. A mravenci u nás již také tak velké hromady nestavějí jako v Alpách a je jich poskrovnu. Kdyby měl náš vaječkář chodit v našich hvozdech pěšky, asi by si málo vydělal. Jména novodobých vaječkářů neuvádím, oni totiž své umění tají a já jsem sám nevěděl, že vaječkářství provozují.

Podotýkám, že vaječkáři byli a jsou pouze u nás na Horách a že to tudíž má pro národopis význam, aby bylo zaznamenáno, jak se lidé z chudých krajín živili. Ale upozorňuji také, že naši vaječkáři postupovali všude obezřetně, aby mravence příliš nepoškodili a nevyhubili je; vaječkář nesmí mravenčí rodinu zničit, nestačí jen praxe, ale musí mít také cit. Mravenci jsou v lese užiteční, hubí hmyz a proto musí část vajíček v hromadě zůstat a sama hromada nesmí být rozházena vandalsky, nýbrž odborně otevřena a co nejméně poškozena.

Paměti ze života horských vaječkářů sebrala z dobrých pramenů hlavně moje sestra Růžena Přerostová z Hor Matky Boží.

Josef Holub

O ZANIKLÉ SLÁVĚ VÁPENÍKŮ V SUŠICI U VÁPENNÉHO PODOLA

Pokračování

Ve Věstníku v r. 1961 uveřejněna byla první část této stati, ve které autor, sám pocházející z rodiny vápeníků, vylíčil podle tradice starých pamětníků i podle vlastních zkušeností počátky místního vápenictví i rozkvět živnostníků, rozvážejících a prodávajících vápno. Nyní uveřejňujeme druhou část, pojednávající o životě vápeníků a o zániku jejich živnosti.

Skoro všichni vápeníci, obzvláště ti starší, byli veselého ducha a každý musel umět pít, jestliže neuměl, tak se naučil. Pamatuji jako chlapec, když někdy byla zábava, jak vytáčeli a byli veselí. Sálek byl malý, ale to nevadilo, jen když muzika hrála, tančilo se vesele třeba až do rána a ráno leckterého musela muzika vyprovodit až domů. Ještě pak za prvé republiky i my, když jsme měli doma taneční zábavu, rádi jsme se sešli a poveselili se; seděli jsme okolo stolu, ať to byl dělník, chalupník nebo vápeník a často jsme si připíjeli a zazpívali si, rozdílů jsme neznali a celkem jsme se dobře snášeli. Plesy bývaly třeba tři, i vápeníci mívali svůj ples a maškarní průvody byly skoro každoročně. Vápeníci měli také svoje písničky, např.: Vápeníci jedou a cikáni taky, vápeníci byli od cikánů biti; anebo: Vápeníci to jsou páni, dávají si nalejt plné džbány.

Někteří z vápeníků vynikali osobitými vlastnostmi a zvláštnostmi. Třebas Kučera, zvaný muzikant, kterému tak říkali proto, že Kučerů bylo více a za mlada muzikantem

býval a hrával bas, když jezdil s vápnem a přijel někam, kde hrála muzika, nechal koně u hospody stát a musel si jít zafoukat na bas, byl náruživý basista. Když u nás byla někdy muzika, to pak i tehdy, když byl už starý, ještě si sedl k muzikantům a zahrál si na bas; byl vždy veselý, rád si vypil i zazpíval, zemřel v r. 1921 ve stáří hodně přes 80 let. Je zajímavé, že měl synů pět, ale ani jeden a ani vnuci nebyli muzikanti. Nebo vezměme třeba Františka Seckého, který patřil již mezi mladší, byl ve věku tak s mojí otcem, a že byl veliký, přezdívali mu Goliáš. Vápeníci mívali skoro všichni pěkné koně, ale Secký měl přece jen nejlepší. Míval pomenší bedárce červené barvy pěkně spárované, byli jak melounci a postroje na nich měl samé mosazné plechy a červené střapce, všechno se na nich jen třpytilo, pořád to měl vyleštěné; v zimní dobu přidal ještě plno zvonců pěkně zladěných, které bylo již z dálky slyšet, jak zvoní a hrají. Jak přijížděl k vesnici, to již lidé vybíhali, obzvláště děti. Veselá kopa byl také a nejlepší požitek u něho byla černá káva s rumem. Právem mu říkali Goliáš, veliký byl a silný, dlouhé vousy měl, kterými dovedl zapraskat a nikoho se nikdy nebál, spíše se každý bál jeho. Za života měl také dosti nesnází, dvakrát se musel ženit a starat se, aby rodinu uživil, měl pět dětí, ale ani jeden syn po něm nezdedil vápeničinu.

Ještě uvedu jednoho zvláštního vápeníka, a to z Vyžic, tam byly hodně rozmnožené rody Regentů, Dostálů i Čejkové. Čejkovi vápeníkovi říkali Čejka „Baron“, ten byl něco podobného jako náš Secký. Jednomu Regentovi zase říkali „Fiagr“ anebo Regent „Kníže“. Ten zase vynikal tím, že vozil stále zvláštní deky, jedny na koně a jedny na sebe, takže to byly nejméně čtyři příkrývky čili houně, jak jim dříve říkali; mimo to vozil i jedny lepší šaty, aby se mohl převléknout, i svoje ručníky a mýdlo. V Prachovicích zase byl vápeník Šindelář, kterému říkali Šindelář Kaprál, protože byl za Rakouska u kavalerie kaprálem, ten míval dokonce i dvoje postroje na koně; když doma dělal něco s koňmi na poli, měl na nich ty špatnější, a když jel do světa s vápnem, tak zase na ně dal ty parádní, které se také jen blýštěly; a koně? to měl pár takových běloušů, že když je pustil, ani kníže pán by mu býval nestačil. A tak bych mohl všelijakých takových zvláštností a výstředností i povah lidí vylíčit celou řadu.

Takhle by se zdálo všechno moc pěkné, jen že to mělo také svoje stránky špatné, byl to samý boj a boj o život. Vápeník byl vystaven všem možným nesnázím. Když to bylo letního času a bylo teplo a hezky, tak přes ně nebylo, ale hůře bylo brzo zjara, když bylo ještě zima anebo přišly plýskanice, sníh a déšť; je pravda, že se každý pod plachtu trochu schoval, ale přece musel často vylézt a rozmokl, ustydl a neměl se kde hned osušit. Když byla zase velká vedra, také bylo pro vápeníka zle, byla žízeň a vápno se na voze rozsypávalo na prach třeba již druhý den. Nebo přišla náhlá bouřka a vápeník měl co dělat, aby vápno přikryl, aby se mu na voze nerozhasilo. Všelijakých takových nesnází bylo více. Největší neštěstí pro vápeníka bylo, když se mu rozstonal kůň, třeba někde na cestě a třeba o něho přišel. Na jiného někdy nebylo, muselo se vypůjčit a dluh se pak těžko splácel.

Některí vápeníci si dost pomohli, ale některé zase měli často nedostatek, obzvláště když byla početnější rodina anebo ho stihlo nějaké neštěstí. Některé si také více dovolovali, více si popřáli a pak pro rodinu se muselo šetřit. Zkrátka ani jeden vápeník mnoho nezbohatl, ale bohatli hodně továrníci.

Vezměme jen továrníka Musila z Prachovic, ten pomalu by býval skoupil Prachovice celé. Nejprve se tam založila a postavila akciová vápenka, ale uměle asi neprosperovala, akcionáři ji pak prodali Musilovi a tomu to pak šlo lépe. Skoupil skoro všechny menší vápencové lomy a sedláci pak byli rádi, že jim dal výdělek vozit kámen. Koupil i několik selských statků. Zvětšil vápenku, pak postavil parní pilu a řezal dřevo a konečně postavil mlýn na mletí vápencového kamene a moučku z něho posílal do světa na vagóny jako hnojivo. Tak rostl majetek do jedné rukou a druhí chudli.

Největší vápencové lomy patřily k velkostatku knížete Oldřicha Kinského a z těch se dopravoval vápenec po lanové dráze do Závratecké vápenky, kterou vlastnila židovská firma D. Berl; i ta prosperovala a měla takových podniků více. Dělníkům se mnoho neplatilo, ale zisky byly veliké a kapitál pak rostl.

Za protektorátu vápeníci pořád ještě dobře obchodovali a také v roce 1945 po znovuzrození naší druhé republiky osvobozené bratrskou Sovětskou armádou pokračovali

zase po malé přestávce dále. Pak přišel rok 1948, kdy náš pracující lid vzal moc do svých rukou v čele s Komunistickou stranou Československa, začal se budovat socialismus a veškeré továrny a velké majetky se začaly znárodnovat. Tak také došlo na Prachovské lomy a vápenice. V roce 1950 se začaly dělat velké přípravy na stavbu velké cementárny, vápenka i pila továrníka Musila byla rozbourána a pod jejich objekty se začala budovat továrna na cement. Jelikož tímto obratem zašel i vápenický obchod, ale na stavbě bylo potřeba potahů, jezdili pak zbylí vápeníci na stavbu cementárny, kdež si také vydělali slušný peněz. Když pak byla továrna postavena a potahů nebylo již třeba, museli se koně prodávat. V roce 1957 bylo u nás založeno Jednotné zemědělské družstvo a tak dnes jsou z vápeníků buď družstevníci nebo dělníci.

Tři pokolení tedy přežila tradici vápenickou, které nebylo co závidět. Je pravda, lidé byli již na to zvyklí a těžko se s tím loučili, nejtíže se loučili se svými miláčky, koňmi; každý takřka se svými koňmi rostl a nyní je měl opustit navždy. Jinak byl jejich život samá trampota, toulání světem a nocování po maštálích, neboť vápeník většinou nejraději spal při svých koních, aby ráno mohl brzo krmit, a než v hospodě vstávali, byl již daleko. To se obvykle umyl v putně ve studené vodě, utřel se svým ručníkem a bez snídaně hajda pryč. Pak se někde stivil na doušek a snědl třeba housku nebo rohlík. Málokdy se stalo, aby vápeník jel z noclehu po snídání. Ale jak se říkává, nic netrvá věčně, tedy ani takovýto život vápeníků netrval na věky a také se vícekrát nevrátí.

* * *

A teď ještě něco o mém dědečkovi: pocházel z větší chalupy, kde bylo více dětí, ale chalupu mohl dostat jen jeden, dědeček se šel tedy učit do Vídně ševcem. Po vyučení dělal řemeslo dál, také se oženil, ale jako ženatý již dlouho neševcoval a začal jezdit s vápnem. S trakařem se dlouho nedřel a pořídil si furberk. Když se ženil, dostal od rodičů jako věno z chalupy 50 zlatých a babička dostala 80 zlatých, takže přece měli něco do začátku. Nejdříve se starali, aby měli kde zůstat, koupili vyhořelý baráček, a postavili si jednu světnici a menší chlév, takže měli už kde koně ustájit, když jej koupili. Dalo jim to hodně starostí a práce a zůstali ještě hodně dlužní, ale byli oba přičinliví a šetrní, tak si ze všeho pomohli. Dědeček měl na živnostním listě povolení obchodovat po trzích i vesnicích kdekoliv a toho správně využíval. Ve Zbraslavicích týdenní trhy nebyly, jen výroční, ale z nich ani jeden nevynechal. Dříve se lidé na tyto trhy neboli „jarmarky“ již předem připravovali, ba i těšili a scházeli se z dalekého okolí. Dědeček tam již nocoval a ráno, než se začali lidé scházet, měl již vůz s vápnem vytažený na náměstí, kde měl svoje vykázané místo, a koně měl už vypřaženého zase v maštali. Nocoval vždy v hostinci „Na poště“ u Zemanů, tam pak byl jako doma. Když se lidé sešli, to bylo tak kolem osmé hodiny, dědeček stál u vozu a lidé kupovali vápno na bílení. Nejvíce kupovaly vápno ženy a za šesták chtěla každá veliký kus, ale nikdy větší množství, protože to nesla třebas na zádech s jiným nákupem dost daleko domů. Někdy se také stalo, že dědeček rozprodal celou furku vápna (7—8 metrů) takto na drobno, jak se říkalo, a jestliže mu něco zbylo, doprodal to na zpáteční cestě domů. Na výročním jarmarce bylo vždy plné náměstí kramářů se vším možným zbožím: byla tu obuv, čepice, klobouky, hotové šaty, prádlo všeho druhu i všechny druhy látek na šaty. To řemeslníci doma nadělali a pak po jarmarcích jezdili a prodávali.

Uhlířské Janovice bylo trochu větší město a tam byly již i týdenní trhy kromě jarmarku; dědeček každé úterý ráno před osmou hodinou již také tu stál na náměstí na svém vykázaném místě. V Janovicích to bylo snad ještě živější než ve Zbraslavicích, obzvláště o výročních trzích, které dědeček všechny vždy navštěvoval. Když jel do Janovic, musil v pondělí ráno brzo vyjet, naložit a dojet do Zbraslavic na noc a v úterý ráno si zvláště musel přivstat, aby byl v Janovicích do začátku trhu; anebo vyjel již v neděli odpoledne do Čáslavě na noc a v pondělí pak do Janovic, aby si svoje místo brzo ráno obsadil. Někdy mne vzal na cestu s sebou, dohlédl jsem na koně, aby mu druhý cizí kůň nesežral krmění, nebo jsem si prohlédl krámy na náměstí, čili „na rynku“, kde bylo všelijakých dobrých věcí a kde jsem si třebas také u cukráře něco koupil. Dědeček byl stále u vozu, aby byl pohotově, když někdo přišel pro vápno. Jarmark trval někdy až dlouho do odpoledne. Když jsem byl s dědečkem s vápnem, to jsem se měl

dobře, doma jsem něco takového měl málo a jen někdy. Koupil mně buřta, housku k tomu a večer ve Zbraslavicích byla vždycky lepší večeře. Dědeček mne naučil jíst vidličkou a nožem, ani housku jsem nesměl kousat z celé, jen lámat a byl na mne pyšný, říkal, že jsem sirotek a že on si mne vychová, že jsem jako jeho vlastní syn. Také opravdu nelhal a vždycky na něho s láskou vzpomínám. Po večeři dědeček vždycky zůstal sedět s hostmi a bavil se, mne posílal spát, ale já nikdá nechtěl jít, aby mně něco neušlo. Spávali jsme v maštali na čisté slámě, jednu deku pod sebou a druhou jsme se přikryli, ale stejně tam bylo teplo. Ráno dědeček obyčejně brzo vstal, krmil a čistil koně a po snídani (hrneček kávy a houska nebo rohlík) jsme jeli domů. Cestou domů jsme museli někde koně nakrmit, obyčejně to bylo v Čáslavi, kdež dědeček stavíval u „Jelena“, a tam jsme také obědvali. Naposledy se dědeček zastavil v Podhořanech, kde obyčejně kupoval oves nebo seno, aby měl doma čím krmít. Na babičku též pamatoval, koupil cukr, kávu a také kornout bonbonů anebo vuřta, o kterého jsme se pak někdy tři a také čtyři dělili. Když na jarmarku všechno neprodal, objížděl pak vesnice, někdy třeba jel přes Čestín a točil se zase zpět k Zbraslavicům, kde zase nocoval, a teprve ve středu ráno se vydal ze Zbraslavic zase domů. Déle cesta nesměla trvat, to by se bylo prodražovalo, byla by velká útrata a menší zisk. Ve čtvrtek ráno zase znovu jel, naložil a zůstal třeba v Čáslavi na noc. V pátek ráno obyčejně dříve zapřáhal, objížděl zase po vesnicích, na nocleh se dostal zase do Zbraslavic a v sobotu, neměl-li prodáno, zase zajel někam do vesnice, a jen když měl prázdnou, jel rovně domů a to opakoval každý týden. Někdy se dostal až do Zruče n. Sáz. a i do Kácova, ale dále již nejel. Někdy mne vzal dědeček také na hausírku, tj. jeli jsme jen po vesnicích. Tenkrát nebylo ještě tolik silnic a s velkým nákladem se nedalo všude jet; dědeček se držel proto nejvíce poblíže hlavní silnice, které se tehdy říkalo „císařská“, a když měl větší náklad, tak si trochu nechal třeba v Červených Janovicích v hostinci u Vraných nebo až ve Zbraslavicích. Líbilo se mi, jak ve vesnicích dědeček začal vyvolávat: „vápno, vápno, váp“ a lidé se sbíhali, obyčejně pak u hospody zůstal stát a tam prodával. Některá žena chtěla vápna za šesták, některá za dva šestáky nebo štvrtci. Ze začátku dědeček s sebou vozil dřevěnou nádobu zv. „štvrtce“ (to byla nádoba asi pětilitrová) a ještě dlouho později, i když byly už zavedeny decimální váhy, lidé byli zvyklí na míru. Chtěla-li některá žena štvrtci, dědeček ji uměl narovnat pěkně hodně vrchovatou a za tu musela dát 25 krejcarů. Dědeček to se všemi dobře uměl, byl samá legrace, všude ho znali a s některými mužskými si dokonce tykal, všude ho měli rádi. Ve všech hospodách se musel stavět, když by se byl nestavil, podruhé mu to domlouvali a také někdy tam měl třeba nějaké vzkázání, kam má jet, kde potřebují vápno. Obyčejně v každé hospodě si dal nalít za dva krejcare, a když jich bylo cestou třeba 10—15, tak dědeček již měl až moc rozumu, to již jsem se bál, že je opilý, ale vždycky to dobře dopadlo. Za dva krejcare bylo asi jedno deci, ale že to byla tehdy dobrá nefalšovaná kořalka, žádné potíže po ní nebyly, dědeček pak něco snědl a vystrízlivěl. Tenkrát se pila kořalka hodně a vyhlášená byla „Podhořanská“ a „Červenojanovická“, ty si navzájem konkurovaly. Nejvíce se pila „čistá“, která byla opravdu čistá jako sklo.

Někdy se také stalo, že dědeček přenocoval i na vesnici, to bývalo v Krchlebech u Havelků nebo v Janovičkách u Vraných (Červeným Janovicím přezdívali Janovičky), ba někdy i ve vesnici, kde ani zájezdní hostinec nebyl, ale všude udělali hned místo pro koně a dědečka uložili někam na postel. Kde bylo více hospod, snažil se každý šenkýř přitáhnout dědečka k sobě; kde však byl dědeček už zvyklý, jako třeba ve Zbraslavicích u Zemanů, tak na žádné sliby a přemlouvání nedal a zůstal na starém až do konce svého ježdění.

Zmínil jsem se již o změně ve váze; když nastala decimální váha, dědeček a vůbec každý vápeník vozili pak mincíř. Věšel se na prostřední klanici vozu, na které byl k tomu účelu železný hák, na druhé dva velké háky, na mincíři se pak zavěšoval koš s vápnem a po mincíři se posunovala skobka s očkem, do kterého se zavěšovala dvoukilová kule, zv. hruška. Tyto váhy musely být často od mincmistra cejchovány čili přezkoušeny a čísla musela být pěkně viditelná. Stávalo se, že přišel četník a žádal o mincíř, anebo přišel právě tehdy, když se vážilo, a nebyla-li váha v pořádku, předepsal pokutu. Na to byl dědeček opatrný, aby váha byla v pořádku.

Když se postavila vápenka v Závratci u Třemošnice pod hradem Lichnice, to pak dědeček vápno jinde nenakládal než tam, neboť to bylo na rovině a blíže k Čáslavi. Vápno tam bylo o něco dražší, ale pěkné a dědeček musel mít vždy vápno vybrané. Dělníkům dával vždy dobré spropitné a rádi mu pěkné vápno naložili. Koně míval vždycky v pořádku a hlavně mu dopřál dost ovsu. Zpočátku musel pro koně všechno krmení kupovat, až nakonec si trochu pomohl, koupil si větší barák a pole i louku, pak měl i kousek pole a louku pachtovanou od velkostatku, to už drželi i jednu krávu a na zimu něco i pro koně zbylo. Tak si dědeček jen pomalu pomáhal, neboť při všem byla velká reže, a když vydělal na jedné furce 5—6 zlatých, byl rád.

Dědeček vychoval tři děti, dva syny a jednu dceru. Když se můj otec oženil, to bylo r. 1888, dědeček mu pořídil celý furberk, otec jezdil tedy také s vápnem, ale vyvolil si jinou stranu, pod Čáslaví, jezdil ke Kolínu a za Kolín poblíž Labské Týnice, ale do Týnice již nejel, tam to měl už zase jiný. Do Kutné Hory dával vápno do koželužny, do Kolína mydlářům a pomalu se začalo více vápna potřebovat i na stavby, často vezl i celou furku někam na stavbu. Mohl více naložit, bylo to všude po rovině a blíž, takže se třeba v týdnu třikrát otočil.

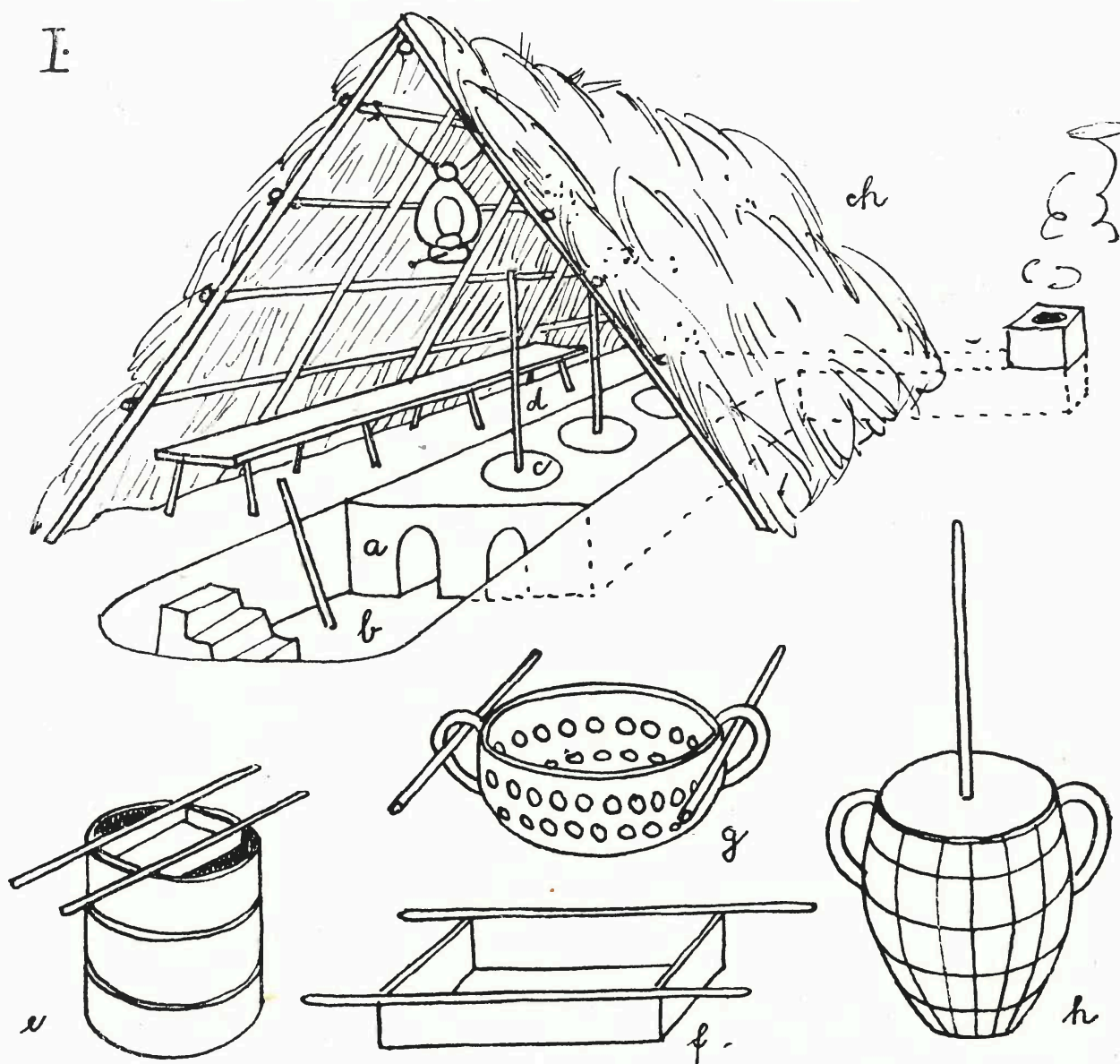
Mladší dědečkův syn Josef, který se oženil r. 1901, jezdil nejdříve jenom s dědečkem, potom i samostatně, ale dědeček mu vyměřil vždycky cestu, kudy má jet a kde se zase sejdou; strýc potom udržoval dědečkovu stranu pořádku, i když byl už samostatný, ale to už měl pár koní, aby mohl více nakládat. Zato území prodeje se zmenšilo, do Uhlířských Janovic už ani nejezdil a jen se držel Zbraslavic, neboť vápno se prodávalo už i na celé fůry. Dokud jsem chodil do školy, ještě jsem byl u strýce s dědečkem na výměnku, když jsem vyšel školu, otec chtěl, abych šel k němu, že mně koupí koně a že budu s ním jezdit s vápnem. Poslechl jsem ho, ale dlouho jsem doma nebyl, s nevlastní matkou jsme se neměli rádi a tak jsem šel raději sloužit. Dědeček po babiččině smrti už pak dlouho nejezdil, hospodářstvíčko odevzdal synovi a sám byl na výměnku. Přes to, co všechno zažil, byl dlouho živ, dožil se první světové války, ale nepřežil ji, zemřel r. 1917, když mu bylo více než 80 let. Poslední léta svého života prožil v nedostatku a bídě, často nebylo co jíst, a když bylo, tak ještě špatné, jedlo se všelicos; toho si nezasloužil, celý svůj život mnoho rozkoší neměl a pečlivě se staral o rodinu, aby jeho děti se měly lépe než on. Před svou smrtí často na mne vzpomínal a volal mne, ale já ho v daleké Rusi neslyšel, ani jsem ho za jeho vychování na jeho poslední cestě nedoprovodil.

Aloisie Rysová

VAŘENÍ DOMÁCÍCH „TRNEK“ V NĚMČANECH U SLAVKOVA

Co bych měla o této práci vyprávět? Byla nejpěknější. „Vaření trnek“ (povidel) — co tu bylo radosti! Nejprve se trhalo a tráslo ovoce „durance“ nebo „kadlátky“, sbíraly se jen pěkné a sypaly se do „troků“ nebo „beček“ k tomu určených. Když bylo ovoce nachystáno, zvali se sousedi k postavení pece v zahradě. Obyčejně byli tři sousedé ve spolku. Každý souseď donesl svůj „slevák“ (veliký hliněný hrnec), který byl podrátovaný, aby ohněm nepraskl, a pak se „vomazoval“; nejprve se pomazal na vnější straně hustým hašeným vápnem, na to se nalepily z koudelového pytle pásky asi na prst široké stejnoměrně od horního okraje po délce až na dno, pak se udělalo „bláto“, tj. „maz“ z dobré cihlářské žluté hlíny, kuchyňské soli (as 1 kg), z ječmenných drobných plev i vody; to vše se dobře uhnětlo, a když byl „maz“ dobře zpracován, přikročilo se k omazování sleváků. Slevák byl poklopen vzhůru dnem, postaven na nějakou „desku“, aby byl v rovnováze, a pak se začalo bláto přimazávat na zavápněný, koudelovými pásky polepený slevák. „Maz“ musel dobře držet a musel být stejnoměrně vysoko pomazán po celém sleváku, což se zkoušelo vnořením prstu do „mazu“, musel proniknout do hloubky po první článku na prstu. Když byl úplně hotov, nechal se trochu „zuhnout“, to proto, aby „maz“ neodpadl, až se bude slevák posazovat do pece. Když sleváky byly přichystány, přikročilo se k stavění pece (obr. 1). Dříve byla stavěna obyčejně v zahradě. Vykopala se jáma v zemi 2 ½ m dlouhá, 1 m široká a 1 m hluboká, pak se uvnitř vymazala

dobře uhnětým blátem, jak shora již uvedeno vypracovaným, ale bez soli, a nato se přikročilo ku posazování sleváků. Pod každý slevák byla do pece dána podložka z pálených cihel, na kterou se slevák posadil; stávaly v peci tři až čtyři sleváky vedle sebe v řadě, a když byly usazené, zadržovaly se nahore „křidlicí“, která se pěkně omazala — jako na stole. Pak se udělal ještě v zemi za posledním slevákem „sopouch“ pro kouřový komín a u prvního sleváku vpředu se pec uzavřela, ponechány byly jen dva otvory

Obr. 1. Starodávňý „trnkáč v zemi“, upravený v zahraaě, a) pec (délka 200—250 cm, šířka 100 cm, výška 80 cm), b) ohniště, jáma na dřevo, c) sleváky, d) kotóček, e) kád s cezanem na břečku, f) dřevěný cezan s plechovým sítem, g) hlíněný cezan, h) slevák podrátovaný s kotóčkem, ch) bóda.

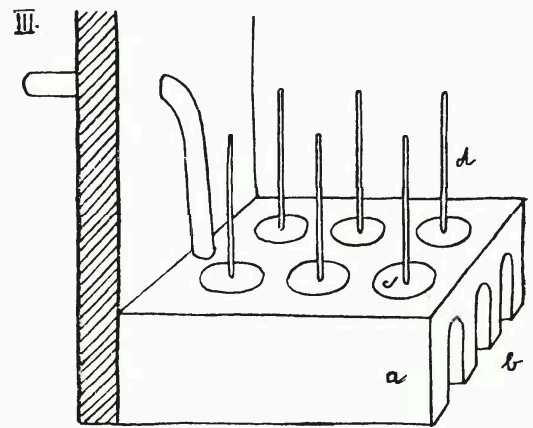
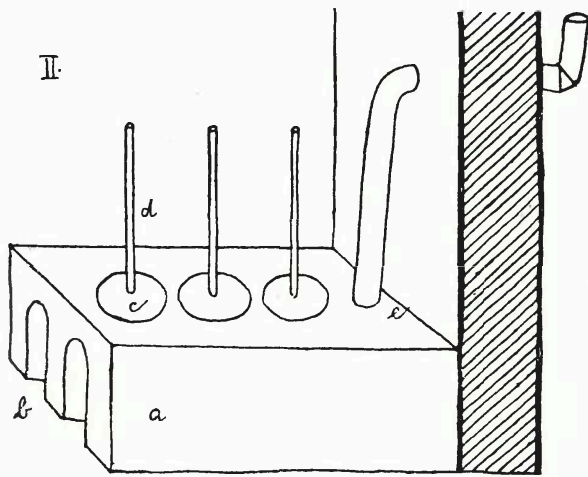
k přikládání polen pod sleváky. Před otvory byla vykopána další jáma 2 X 2 m veliká na dřevo a k přikládání do otvorů do pece. Do této jámy se sestupovalo schůdky ve hlíně vyrytými. Nakonec se přikročilo ku postavení „střechy“ nad celou pecí. Obvyčejně ji tvořily „rehtiny“ ze žňových vozů, které se vždy 2 a 2 spojily dohromady, takže tvořily takto „krov“ (obvyčejně stačily na krov 3 až 4 páry rehtin); když byly dobře usazené, svázaly se společně povříslly, pokryly se slaměnými došky a postranní otvory deskami a také vozovými plachtami, aby v „trnkáči“ nebylo zima. Nakonec se ještě do země zabodla hůl na prošťarování ohně. Uvnitř nad pecí sleváků visel drát, na který se věšela

lampa ke svícení v noci, protože se vařilo nepřetržitě. Uvnitř boudy se postavily lavice pro „baby“ na míchání trnek, dále v boudě byly bečky s ovocem, bečka na vařenou „břečku“ se sitem („ceďákem“, „cezanem“) na bečce položeným, kde se proutěnou březovou useknutou metlou „vyšustovalo“ rozvařené ovoce: dužina ovoce padala do bečky a pecky se vybíraly do škopíka. (Těmito pečkami, když obeschly, se topilo). To jsem trochu předběhla vaření trnek. Když již byla celá bouda i s pecí hotova, nasypalo se ovoce opatrně do sleváků. Do každého sleváku se postavil napřed „kotóček“, tj. hůl, na jejímž jednom konci byl naražen železný „kotóček“ na míchání ovoce při vaření. Jakmile bylo ovoce nasypáno, rozdělal se v peci pomalu „oheň“; nejprve musel hořet málo, aby pec i sleváky se pomalu vypalovaly, aby „maz“ neodpadl, a pak teprve se hodně přiložilo, aby ovoce se přivedlo do varu, přitom se musí kotóčky stále míchat — škrabat, aby se ovoce nepřipálilo. Když bylo ovoce rozvařené na břečku, tak se „vyšustovalo“, jak jsem již podotkla. Při vybírání ovoce ze sleváků musel být oheň zmírněn, aby se dužina na stěnách sleváku nepřipálila. Opatrně se naběračkou vyškrabovalo, aby ani dužina ani pecka tam nezůstaly. A znovu se postavil „kotóček“ a znovu se nasypalo čerstvé ovoce. To se opakovalo stále, pokud nebylo připraveno dost „břečky“ na nalévání do sleváků k vaření. U všeho musela být nesmírná čistota, aby se pak „trnky“ nekazily. Když se už břečka (rozvařené ovoce bez pecek) nalila do sleváků, začaly se „hustit trnky“, to se stále přidávala po trochách nová břečka, když v sleváku to trochu „padlo“; v sleváku se hustilo tak dlouho, až kotóček zůstal sám stát nahoře v „trnkách“. Když už byly „trnky“, tj. povidla dobře vyhuštěné, vybíraly se do dubových „čtvrtnic“ (to jsou bečice) nebo „putnic“ k tomu již zvláště připravených. Na plné čtvrtnici se „trnky“ navršily hodně do „kopečku“, daly se „pod čepicu“ — pěkně se uhladily a posypaly „kozičkovým květem“ (bezinkovým) a „trnky“ (povidla) byly hotové. Po vychladnutí se odvážely na trakaři ze zahrady domů a vynášely na půdu, kde vydržely dlouho, třeba 3 roky a ty poslední byly tak tuhé, že se daly jen krájet. Když je pak ženy chtěly nadržovat do buchet nebo mazat na vdolky nebo lívance, musely je trochu pokrájet a dát rozvařit s trochou vody na plotnu. Trnky jsou velmi zdravé, obsahují hojně výživných látek, k našemu zdraví nezbytně potřebných.

Při vaření trnek bývalo hodně veselo, přišla i chasa prý „vypomáhat“, ale vlastně přišla na „lízačku“. „Lízačka“, to je lízání trnek, je rčení všeobecné. „Naběračka“, zvaná také „lízačka“, ze dřeva udělaná, je asi 20 cm dlouhá a 3 cm široká, „líže“ a také „oškrabuje“ se jí horká břečka ze sleváků na povrch pece přetékaající, a to velmi chutná, zvláště velkým mládencům a pannám. Malým dětem se musí rozvařené ovoce nalévat na talíř, aby do sleváků nespadly a také aby se neopařily „horkó lízačká“; tomu se říkalo „malá lízačka“. Velká chasa žertovala, lízačkami dávali chutnat jeden druhému a přitom byli někdy tak ulízaní, třeba i na nose a na tváři nebo na čele (podotýkám, že studeným lízáním), že to budilo navzájem mnoho veselosti. Chasa zpívala, tancovala, hrálo se na harmoniku nebo „husle“ a bylo veselo. I smutné příběhy se vyprávěly, to zase „baby míchačky“, aby si přišly na své. Někdy chasa i podováděla — dělala strašidla a mnohdy se přítomní v trnkáči i báli, zvláště když byla tmavá noc nebo přišla bouře, tu bývalo i smutno. Vzpomínky byly někdy radostné, někdy bolné a „baby“ rády vzpomínaly na svoji mladost, jak to kdysi „bévalo“.

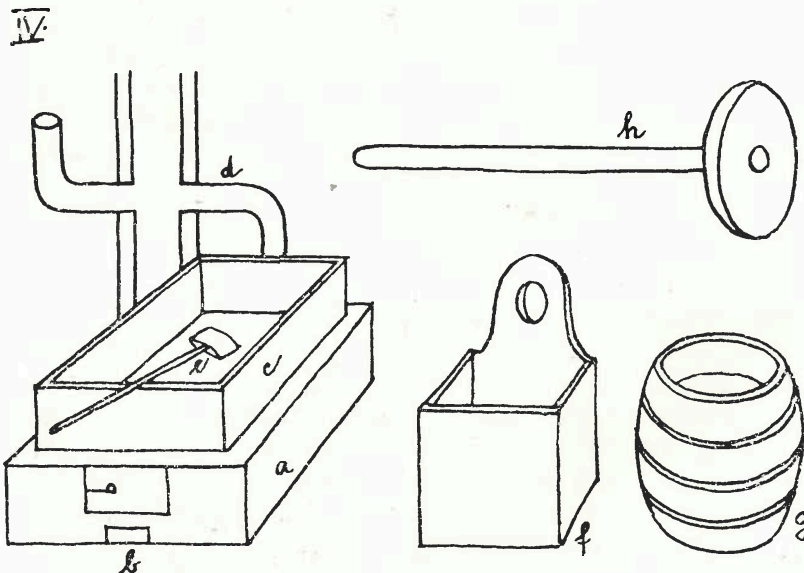
Trnkáče se stavěly v zahradách do té doby, dokud byly střechy ještě někde pokryté slaměnými došky, aby se dům uchránil ohně, kdyby oheň v trnkáči vypukl. Když později byla dávana na domy krytina z tašek, lidé vařili pak trnky v „mezírkách“ nebo v „kolně“, ale to už pec nebyla v zemi, nýbrž se stavěla z kotovic na zemi; ale při vaření byla zase tatáž práce jako v peci v zahradě (viz obr. II.).

„Prastarý trnkáč v zahradě v zemi“ byl u nás v Němčanech od nepaměti a zanikl v roce 1900, když přišly nové návrhy, které popisují dále jako způsob II.—V. Těch se u nás ještě porůznu užívá, zvláště druhého způsobu s pecí z kotovic, ale jen poskrovnu. Ale „trnky“ ze sleváků byly nejlepší, ačkoliv sleváky ze všeho vaření daly nejvíc práce. V sociálních poměrech při tomto vaření nebylo tehdy žádného rozdílu, byla to taková sousedská pospolitost. Vařili všichni, neboť dost ovoce měli i drobní zemědělci. Domkáři bez zahrad si také navařili, vypomáhali při sbírání ovoce i při vaření trnek a za to dostali ovoce — stromy, které si sami otrhali, a „trnek“ si pak také navařili. Stařenky,

Obr. II. Trnková pec v mezírce nebo kolně, a) pec (délka 200 cm, šířka 100 cm, výška 80 cm), b) ohniště, c) sleváky s kotóčkem, e) sopóch.

Obr. III. Dvojdílná pec v kolně. Úprava jako u typu II.

Obr. IV. Bedna trnková v komoře na dvoře, a) pec (délka 150 cm, šířka 80 cm, výška bedny 25 cm), b) ohniště, c) bedna, d) kouřová roura ve zdi, e) škrabačka, f) „čtvrtec“, g) bečice, h) kotóček (délka 150 cm, průměr železa 10 cm).

Obr. V. Měchačka v trnkovém kotli v prádelně, c) půlměsíc do kotle k míchání, d) měchačka

kteří při vaření trnek pomáhaly, dostaly celodenní stravu, i na noc. Protože se pec neuhásívala a „táhlo“ se až do konce, až si všichni trnek navařili, dostaly odměnou také velký hrnec trnek již uvařených, který jim byl na trakaři až domů dovezen. Lidé měli stařenky při vaření trnek velmi rádi, jak děti, tak starší, děti, protože dostaly hodně lízačky, a starší proto, že se jim dostalo hodně vyprávění ze starší doby, jak to dřív bylo a jak je to nyní.

Po obou popsaných jednoduchých a starých způsobech vaření trnek zaveden byl jako další novinka měděný kotel. V něm míchání bylo usnadněno měchačkou, která měla na konci půlkruh a kterou se točilo pomocí páky, jak ukazuje obr. V. Kromě uvedených způsobů známe pak ještě jeden další způsob, jak vařit trnky, a to v dřevěné bedně s plechovým dnem vespod, ve které se míchá „škrabačkó“. Pod bednou je pec na způsob nízkého sporáku, to vidíme na obr. IV.

Ale nový stát i v tomto oboru usnadnil ženám práci. Nyní jsou zřízeny domy a továrny na zpracování všeho ovoce, kde vše vykonávají stroje, kde i velká čistota činí povidla, různé zavařeniny i šťávy pro naše zdraví chutnější a výživnější. Tímto vyslovujeme vládě díky i všem pracovníkům v tomto oboru.

Antonín Laun

POSVÍCENÍ V LUŽNĚ U RAKOVNÍKA

Místní zvláštností v Lužné jsou psí hody a před nimi průvod, na kterém jsou vo děni psíci. Tato tradice je podle místního podání stará a datuje se prý od dob třicetileté války, kdy v Lužné řádil Trčkův pluk a všechno vydrancoval, takže lidé byli nuceni

jíst i psy. Zlí jazykové dodnes tvrdí, že se v naší obci jedí psi, ale občané se tomu smějí a sami pořádají o posvícení oslavu toho a veselé psí hody.

Posvícení se v Lužné koná po Ludmile, tj. po 16. září. Před posvícením se chalupy opravují a líčí, dva — tři dny předem se pečou koláče a zabíjejí se husy atd. První den, neděle, probíhá jako jinde, sjíždějí se hosté z blízkého i dalekého okolí, navštěvují se stánky a kočující podniky, odpoledne a večer se tančí. V pondělí, tj. na pěknou hodinku dopoledne rodiny navštěvují hřbitov, u školní budovy u desek padlých v obou světových válkách je před shromážděním proslov, po němž průvod s hudbou v čele prochází obcí do hostince, kde se dopoledne tančí zdarma. I po obědě se tančí, stoly jsou ozdobeny květinami a na stolech jsou rozžaty svíčky za zemřelé občany.

Kolem 17. hodiny navečer se formuje zvláštní velký průvod: vpředu nastupuje

školní mládež se slunečnicemi v rukou, za ní jdou hudebníci, pak „psí řezník“ v bílé zástěře a v bílé čepici se řeznickou širočinou na rameni a po jeho levé i pravé straně dva pomocníci vedou na řetízcích psy, ozdobené květinami a stuhami. Za psím řezníkem nastupují čtyři občané, kteří na nosítkách nesou prázdnou psí boudu, které se říká „orechova ložnice“ a za nimi následuje mohutný průvod občanstva, někteří vedou zase psíky, většina zúčastněných má v rukou velké slunečnice a jiné květiny pozdního léta, je to takřka les slunečnic. Vykřikuje se: „Čí je posvícení?“ a z průvodu se hromově ozývá: „naše, naše“. Průvod za jásotu a veselí prochází celou obcí, jde se v osmistupech a každý z nich střídavě pochoduje odprava doleva a druhý naopak, takže celek působí dojmem vlnění, je to velká zábava. Celá ves je vzhůru. Pak se jde do hostince na psí hody. Naši myslivci zastřelí psa, který se za hlídače nehodí, hostinská ho výborně upraví, sejde se společnost na „psí hostinu“ a zanedlouho je pes sněden. Po slavném průvodu, kterému říkáme „průvod s pěknou“, se po večeri tančí znovu. Není to žádná smyšlenka, co zde píší, vše se zakládá na pravdě. O naše posvícení se zajímá daleké okolí, neboť je málo obcí, kde by se tak okázale slavilo.

Snad se nad zvyky, které jsou v naší krajině ustálené, někdo pozastaví. Ale musím sdělit, že právě ustálené zvyklosti činí mezi naší luženskou veřejností dobrou náladu, která se projevuje pak také i v pracovní morálce. Zavolá-li místní rozhlas, že budeme zkrášlovat obec, vždy se dostaví velký počet pracovníků, i na špičkové žňové práce. Svépomocí jsme v naší Lužné postavili krásnou Osvětovou besedu s velkým sálem, kinem i jevištěm, pro místní JZD vystavěna velká moderní sušárna na chmel, postavena velká tělocvična při škole, vydlážděna hlavní ulice žulovými kostkami, upraveno náměstí, kde byl zbudován bazén s vodotryskem, vysázeny růže a loni postaven pomník padlým v obou válkách, zavedeno zářivkové osvětlení v hlavní ulici aj. To je všechno z dobré pracovní morálky obyvatelstva. Protože jsou udržovány tradice a zvyky, projevuje se to i v náladě a mentalitě našich občanů.

Josef Fürst

OTOP V BŘEŽANECH U RAKOVNÍKA

Dokončení

Palivo z chmelnic a pro chmelnice. Palivem zvláštního druhu, ale znamenitým byly *vodemky*, tj. spodní část chmelných tyčí. Za mého mládí byly na Rakovnicku ještě tyčové chmelnice, v nichž bylo mnoho práce těžké a zajímavé. Inu: Chmelnice — dělnice. U nás se ještě okolo roku 1905 pěstoval chmel na tyčích — drátěnky bývaly jen „v kraji“, tj. na Rakovnicku, Lounsku, Slánsku, Žatecku a Podbořansku. Leč i tam menší chmelničky se dlouho pěstily ještě na tyčích. Při česání chmele koncem srpna a začátkem září se tyče tahaly, réva chmelná, chmelina se podřezala *žabkou*, ukovanou z opotřeбенé kosy, tyč s chmelinou se porazila, chmelina stáhla a očesávala, tyče ležely pak do podzima na chmelnici. Tu se stahávaly a rovnaly do charakteristických stanovitých hromad, anebo pokládaly ležmo do kup mezi čtyřmi kolmo zaraženými tyčkami do tak zvaných *brah*. Z brah se na jaře tyče opět tahaly po chmelnici k „štokům“, kde je otec pracně železným průbojem zatloukal do vazké červenice, již tak krásně maloval Václav Rabas. Před tím ovšem bylo nutno osekat ohnilé spodní části a zahrotil tyčky, odpadem byly sice trochu ohnilé, ale jinak zdravé a suché kusy, jimž se říkalo „herynky“. Těmi se znamenitě topívalo. Na jaře se také chmel *žabkou* vyřezává. Ponechávají se pouze dva výhony, ostatní výhony z babky se vyřeží a pak sbírají, na mezi suší a váží do otepí. I jimi se topívalo. Chmelina sama se zkrmila, řezala pro dobytek, míchaná s vojtěškou nebo jetelem a teprve, když se začalo užívat v drátěnkách háčků na zavěšení a dobytek někdy dostal hřebík z těchto háčků, krmení ustupovalo, a když pak při zavádění chmelnic místo motouzu zaveden drátek, upustilo se od krmení chmelinou docela. Chmelina se házela do jam a na smetiště, kde se pak pálila jako pýr apod. Velké vály drátku pak zůstaly a dlouho tam strašily. Až za první světové války došlo i na ně — sebrali je do sběru. Chmel jsme zprvu sušili pod kolnou na lískách, pak na sušárně. Tu se zprvu užívalo jen pařezů, později teprve hnědého

uhlí. Když chmel byl rezivý, sířil se, ačkoliv to bylo zakázáno. V železném hrnci se roztopila síra, kysličník siřičitý stoupal lískami s chmelem a chmel dostal opět světlejší barvu.

Zvláštní bylo palivo pasáckých ohničků — topilo se vším, co se kde sehnalo. Nemuselo to ani příliš hořet, naopak čím více dýmu, tím milejší oheň našim srdcím. Ze suchého ohně šlehala *liška*, tj. vysoký plamen. Podle paliva jsme i večer voněli a často musela maminka naše pasácké mundury vyvěsit na bidlo na záspi — a ještě to doma vonělo jako v cikánském táboře. Domluvy byly málo platny.

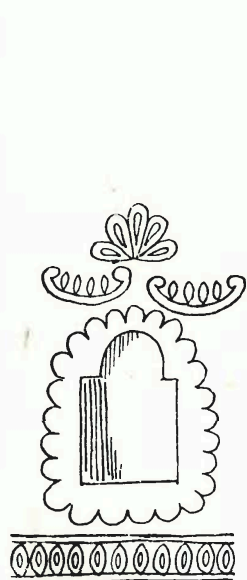
Uhlím se topilo málo. Jedna, dvě forky uhlí stačily na celý rok, hlavně tu rozhodovalo, že paliva domácího bylo dost. Topili jsme zpravidla uhlím hnědým, pro které jezdil otec do Čisté, později je pro celou obec na vagóny objednávala Kampelička nebo hospodářský spolek a Domovina domkářů. Někdy jel tatínek také pro kamenné uhlí do nedalekých Petrovic, zvláště do šachty mezi Příčinou a Petrovicemi „Na prantě“. U Petrovic, na okraji rakovnické pánve, bylo několik malodolů, jeden z nich patřil také inž. dr. Herlesovi z Čisté, můj bratr tam za první světové války chvíli pracoval, aby se vyhnul odvodu. To byly vlastně jen primitivní studně s rumpálem, uhlí bylo promíšeno s lupky a bylo břidličnaté, těžce chytalo a mnoho tepla nevydalo. Pak se stal hlavním předmětem těžby lupek, který se tam vypaloval (odtud „prant“). Uhlí se tam prodávalo na fůry a málokdy na vagóny, obyčejně maminka na to hubovala. Jednou jsme měli také uhlí z „Falkenavy“ od příbuzných dolejších Švolbů, kteří tam měli někoho zaměstnaného, a jednou nám poslal také na společnou objednávku uhlí strýc, který byl horníkem v Pryxu (Most). Vcelku patřilo uhlí za druhořadé palivo, hlavním bylo dřevo a mezi ním na prvním místě otýpky z klestu.

Dnes se poměry radikálně změnil. Otýpky jsem už nikde neviděl, lesů ubylo, dřeva je všude na dvoře vidět málo, topí se převážně uhlím a na rychlé vaření jsou všude elektrické sporáky a ohříváče; plynové sporáky na propan butan jsou jen v menších městech.

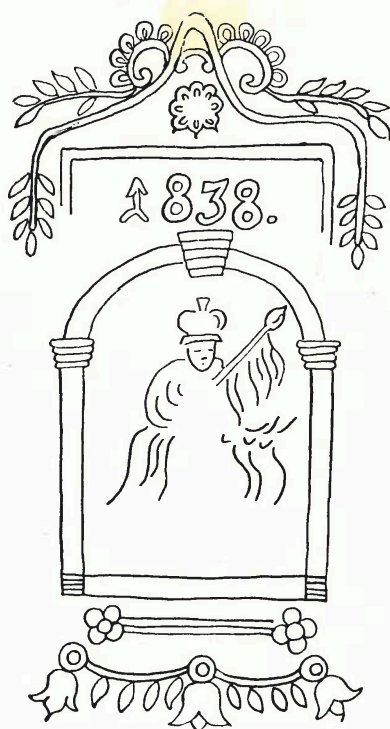
Antonín Kubašta

RELIÉFNÍ OZDOBY NA ZDĚNÝCH DOMECH V OKOLÍ TŘEŠTI

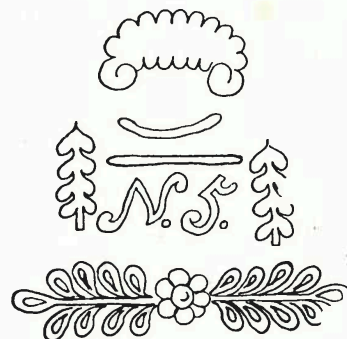
V Třešti a zvláště v okolních vesnicích je mnoho vypouklých ozdob v omítce, jimiž se snažil lidový umělec orámovat okna a dveře a zkrášlit celý štít domu. Je to obdoba

č. 33. Brnice

č. 9. Pavlov

č. 5. Nevechle

horáckého ornamentu na výšivkách. Dnes tento druh horáckého ornamentu mizí. V některých vesnicích je ještě dosti těchto krásných ozdob (Pavlov, Dl. Brtnice, Brtnička aj.), v některých téměř zmizely. Ozdoby jsou většinou z první poloviny 19. století, tedy asi 120 let staré. Mnoho jich zaniklo požárem nebo tím, že si lidé dávali do domu nová větší okna. Výzdoba některých štítů s celkovým rozvržením ploch tvoří někdy takový ladný celek, že by si zasloužil vyfotografování.

ZPRÁVY O MÍSTNÍCH MONOGRAFIÍCH, PAMĚTECH A SBÍRKÁCH

Mnozí vlastivědci i národopisní pracovníci vypracovali poučné popisy svých obcí nebo zaznamenali svoje paměti, v nichž je vylíčen život v rodině i obci nebo shromáždili sbírky jiného národopisného materiálu, např. pověstí, písní, ornamentů aj. Chceme uveřejňovat zprávy o takovýchto pracích a jejich autorech pro poučení veřejnosti i jiných pracovníků. Prosíme, aby nám laskavě byly zasílány informace o podobných spisech a sbírkách.

D. S.

Václav Milder, rodák z Jedlí u Zábřeha, nyní v Olomouci-Černovíru. Život tohoto pracovníka je příkladem, jak se hoch z chudých poměrů chalupnické rodiny probíjel životem, vlastní prací si budoval postavení a teprve nakonec jako důchodce se mohl věnovat své zálibě-historii a národopisu. Tehdy vypracoval spis *Obec Jedlí a její pracující lid* (249 listů), který je rozšířením dřívější práce *Paměti obce Jedlí*. Dále zpracoval spis *Stav usedlíků obce Jedlí* (2 knihy o 578 listech), *Stav usedlíků obce Postřelmovy* (331 listů) a *Olomoucké předměstí Černovír-Lazce-Kl. Hradisko* (o 228 stranách). Vlastní paměti a zkušenosti doplňoval z pramenů, za kterými neváhal podnikat potřebné cesty. Rukopisy těchto obsažných děl jsou uloženy ve Státní vědecké knihovně v Olomouci, ve Vlastivědném Ústavě v Olomouci a na Místním Nár. výboru v Jedlí a v Postřelmově.

Autor se narodil 2. září r. 1890 v české horské obci Jedlí v rodině malorolníka, která obhospodařovala 5 ha půdy, vychodil trojtřídní školu v Jedlí, pak pracoval s otcem v hospodářství, mimo to v cihelně a v zimě v lese jako dělník. Vzdělavatelskou pomůckou a zábavou pro zimu byly velké kalendáře, ve kterých se dočtl i statí o našich spisovatelích a cestovatelích, na které podnes vzpomíná. Po vojenské povinnosti vstoupil do služeb stát. drah v Olomouci jako skladištní dělník, válku prožil na vojně, pak pokračoval v činnosti u stát. drah, kdež skončil r. 1950 jako vlakmistr-vrchní oficiál. Práce Milderovy zůstanou hodnotným poučením pro budoucnost o poměrech, jaké bývaly a jak se život během dob měnil a změnil. Uveřejnili jsme již v našem Věstníku jeho vzpomínky na práci dřevařů v Jedlí, v příštím čísle otiskneme vylíčení prací v cihelně.

Jakub Turek, pokrokový zemědělec, je již po 40 let kronikářem v obci Žitná u Netolic, kdež *místní kroniku* sám založil. Mimo to píše *Paměti*, zabírající už několik knih, v nichž popisuje život v rodné obci, zejména popisy obsahují mnoho obyčejů. Paměti zahrnují i vzpomínky, které autor pamatuje od svého děda, jenž zažil ještě robotu (při jejím zrušení byl 21 rok stár), výbornou pamětí zachoval spolehlivé vzpomínky do velkého stáří (zemřel r. 1915), a máje názory na svou dobu pokrokové a bystré, vystihl dobře vývoj v životě sourodáků.

Jakub Turek se narodil 30. června r. 1894 v rodině zemědělské, po otcově smrti absolvoval střední hospodářskou školu v Chrudimi, bydlel u svých příbuzných, celou válku prožil na vojně, a vrátiv se jako ruský legionář, ujal se doma hospodářství, na kterém jeho rod pracoval prokazatelně od 16. století. Po celý život šířil pak doma i v celém okolí pokrok a zvelebování zemědělské práce: byl do okupace delegátem v ZR a některá léta i členem výboru, po řadu let starostou okresní hospodářské záložny, po několikalet členem ředitelství Svazu o. z. h. v Praze, dvakrát starostou obce Žitná a po dlouhá léta náměstkem starosty a pak předsedy MNV, po převratu i předsedou okresního výboru JSČZ v Prachaticích. Jako důchodce se věnoval pilně svojí lásce k vlastivědě a spisovatelské činnosti. Kromě obsáhlé kroniky a Pamětí napsal řadu drobnějších příspěvků, které bývaly uveřejňovány v Zlaté Stezce, Hospodářském Obzoru, Brázdě, Národním Osvobození aj. Ve psaní Kroniky obce i svých Pamětí autor stále pokračuje.

Jan Zezulák, odborný učitel střední školy ve Velkých Pavlovicích na jižní Moravě, předseda vlastivědné komise pro Hustopečsko, dlouholetý a uznávaný pracovník ve vlastivědě, napsal monografii *Horní Bojanovice* o mnoha kapitolách, kterou má v ru-

kopise. Dílo toto obsahuje řadu kapitol, z nichž národopisu a života lidu se týkají především stati o lidovém obydlí, o obleku, o obyčejích, o pomístních názvech, stať z minulosti i přítomnosti i j., které všechny doprovázejí četná vyobrazení. Mimo to autor shromáždil materiál pro vlastivědnou *monografii Novoměstska*, také v rukopise a drobnější stati; z nich např. stať *Velké Pavlovice*, vlastivědný a ekonomický náčrt nynějších poměrů je zařazena do sborníku Břeclavsko. Nejvíce času a péče věnoval autor učebnicím a vypracování osnov pro vlastivědné vyučování.

Jan Zezulák se narodil 13. března r. 1892 v Novém Městě na Mor., po skončení reálky a abiturientského kursu při Učitelském Ústavu v Brně (na další studium na technice neměla rodina prostředků) vyučoval na školách, nejdéle v Horních Bojanovicích (15 roků) a ve Velkých Pavlovicích. Právě zajímavý život a rázovitá kultura lidu v Horních Bojanovicích zaujaly mladého učitele pro vlastivědnou práci, kterou pak po celý život prohluboval a která se stala jeho životním úkolem, i ve škole žáky v tom směru vychovával, učil je všimnout si památek a zachycovat je obrazem a tak shromáždil během let značné sbírky dokumentů, kreseb i obrazů, jež na výstavách v Brně, Praze, Kroměříži i j. byly veřejně a velmi příznivě oceňovány. Proto na vybidnutí školských úřadů vypracoval *Podrobné učebné osnovy z vlastivědy* (pro 3—5 ročník škol) a pak tři obsažné knihy *Věcné a metodické zpracování vlastivědného učiva* podle učebných osnov MŠO. Vlastivědný zájem přivedl J. Zezuláka i k speciálním dalším oborům: především k archeologii, takže s řed. J. Červinkou a pak i sám konal i vykopávky a velké sbírky věnoval pak Moravskému museu v Brně. Nyní spolupracuje s Ústavem pro jazyk český a v etnografii s Národopisnou společností při Čs. akademii věd. Ve všech oborech byla pilnému, vzornému pracovníku vyslovena veřejná uznání a poděkování: bývalými žáky, Radou Jihomoravského krajského nár. výboru, Zemským museem v Brně, Ústavem pro jazyk český. Také Národopisná společnost čs. si váží jeho příspěvků, které vynikají nad úroveň. Uveřejníme ukázky z jeho příspěvků z Velkých Pavlovic. D. S.

ZPRÁVY

NÁRODCPISNÉ SPOLEČNOSTI ČESKOSLOVENSKÉ

O činnosti mapovací komise v r. 1962. Činnost v oboru mapování se dala ve třech směrech: vědecký materiál byl shromažďován vyzkumy, které byly organizovány v ÚEF při oboru studia lidového oděvu, masově byly shromažďovány zprávy pomocí dotazníkové akce v NSČ a materiál oběma způsoby získaný byl zpracováván na kreslených mapách i ve studiích k nim.

A. Výzkumy vědeckých odborníků pokračovaly podle dosavadních dotazníků o lidovém oděvu a obydlí; v roce 1962 byly podle rozhodnutí v ÚEF silně omezeny oproti předchozím letům pro nedostatek finančních prostředků, které byly k dispozici. Zúčastnily se proto jenom tři pracovníci: P. h. M. Ludvíková konala výzkumy na Moravě v Pustiměři, Vilémovicích, Unerázce, Trávníku a Měrovicích. Dr. D. Stránská zapisovala materiál v obcích: Mladotice, Brdo, Manětín, Náhlov (u Mimoně), v České Lípě, Rumburku a Varnsdorfu. Dr. Jiřina Svobodová konala výzkumy ve Vrchlabí a Horní Branné, v Chrastavě, na Moravě v Plavči a Bítově, v Dlouhé Brtnici, v Řásné, Řídelově a Jezdovicích. K doplnění údajů z Poodří, kde rázovitý oblek dávno zanikl, byly pořizeny výpisy z pozůstalostí a inventářů z Libhoště a okolí.

B. V dopisovatelské akci se pokračovalo podle sítě dobrovolných pracovníků. Proto-

že na schůzi mapovací komise, konané zjara, nedošlo k určení dalších dotazníků ani nebyly žádné dodány, bylo vypracování dalších dotazníků ponecháno vedení dopisovatelské akce. V r. 1962 byly tedy zaslány dotazníky: o lidovém oděvu od dr. D. Stránské, o mnohobokých stodolách od dr. E. Baláše, o lovu a domácím chovu ptáků od dr. J. Vařeky a dr. A. Plessingerové a o rozdělení okrsků i oblastí a místních přezdívkách od dr. D. Stránské.

C. Na podkladě materiálů uvedenými akcemi získaných byly vypracovány tyto mapky: 1. Rozšíření širokosloupkových truhel se střechovitým vikem a jejich názvů. 2. Rozšíření výrazu susek, sousek a jeho významů. K tomu autorka D. Stránská vypracovala studii, doprovázenou srovnávacím materiálem z jiných evropských zemí a historickými poznámkami. 3, 4. Rozšíření dlabaných zásobnic a jejich názvů, i tyto dvě mapky doprovodila studii obdobně zpracovanou. 5. Mapka o rozšíření skřínkových stolů se studii byla otištěna v ČL 1962. Další mapky vypracovala dr. D. Stránská v konceptu: 6. Dlabané kolébky, 7. plachtové kolébky v poli, stav kolem r. 1900, 8. totéž téma, stav z let 1920—1930, 9. plachtíkové kolébky ve světnici. Na mapkách o lidovém oděvu D. Stránská pracuje, pokud je již materiál dostatečně hojný, některé dokončuje, týkají se těchto ná-

mětů: mužské haleny a huně; dlouhé nohavice a krátké koženky; krpce; huněná obuv; dřevěná obuv; nesešité kasanky a šorce; leknice sešité se živůtkem; oděvací plachty; dlouhé rúšky na hlavu; velké bílé pleny na hlavu; červené tištěné šátky na hlavu; velké vlněné šátky; úbory hlavy nevěsty. Dr. Emanuel Baláš pracuje na mapě o výskytu polygonálních stodol v ČSSR a na studii o nich se srovnávacím materiálem ze všech zemí Evropy.

D. V r. 1963 zaměříme se na otázky, které jsou zařazeny do evropského národopisného atlasu, a na ty, které ukazují souvislosti v sousedních zemích, především slovanských.

D. Stránská

O činnosti taneční subkomise. Přesto, že v rámci SČN nedošlo dosud k ustavení samostatné tanečně folkloristické komise, dosáhli odborníci v této disciplíně jako členové SČN dobrých výsledků v kolektivní spolupráci. Jednak se aktivně podíleli na odborných i organizačních a propagačních přípravách konference IFMC v roce 1962 a jednak pracovali na vytyčených úkolech směřujících hlavně k přípravě budoucího generálního katalogu lidových tanců.

Kolektivní shromáždění a příprava na zasedání samostatné taneční sekce v IFMC dopomohly k zvýšení prestiže tanečních odborníků i na poli mezinárodním. Návrhy na postup práce a přípravu úkolů, které podávala čs. delegace složená hlavně ze členů SČN byly předsednictvem taneční komise IFMC také vesměs přijaty.

V minulých letech taneční folkloristé organizovali v rámci SČN svou činnost na půdě hudebně folkloristické komise a tvořili vlastně její subkomisi. Pravidelná setkání a konzultace zejména v roce 1961—62 značně přispěly také k urychlení prací na Čs. vlastivědě, pro niž byla poprvé vypracována obsáhlá studie o našem lidovém tanci. Za vlastní úkol však kolektiv považuje řešení problémů spojených s teoretickými a metodickými otázkami ve své disciplíně, která má svou metodiku ještě nedostatečně rozpracovanou. Bylo třeba se soustředit zejména na koordinaci základní terminologické nomenklatury, na vyjasnění hledisek třídění materiálu a způsob analýzy tance. Na těchto otázkách současně také kolektiv pracuje. V dohledné době bude moci přistoupit i k přípravám na mapování některých jevů v oblasti tance. Do tohoto úkolu hodlá zapojit také formou dotazníků zejména své spolupracovníky a dopisovatele NSČ z krajů.

Zdařilá a aktivní práce tanečních folkloristů dává předpoklad k založení samo-

statné komise již v roce 1963. Na základě výsledků práce bylo také její ustavení valným shromážděním schváleno.

H. L.

Z činnosti Stredoslovenskej odbočky SNS. Stredoslovenská odbočka Slovenskej národopisnej spoločnosti bola založená koncom januára 1962 so sídlom v Martine. Práca členov odbočky sa zameriavala v roku 1962 na zátopovú oblasť v Liptove, kde sa vykonal prieskum a zozbieral materiál pre Slovenské národné múzeum v Martine, na práci sa podieľali nasledujúci pracovníci: Andrej Polonec (podomový obchod, valašky a murárstvo), Mária Jeršová (plátenníctvo a hrnčiarstvo), Magdaléna Stehlíková (ľudový odev) a Ján Boďa (chotárne ná-zvy).

Členovia mimo SNM robili ďalšie výskumy. Ladislav Korbel, riaditeľ Horehronského múzea v Brezne, robil výskum cesty Boženy Němcovej na Horehroní a vôbec na strednom Slovensku; Mária Jeršová uskutočnila výskum hrnčiarstva v banských mestách na strednom Slovensku; Pavol Kuka robil výskum pastierstva v Pliešovciach a prepísal archívne materiálie.

V druhej polovici minulého roku v dôsledku kádrových zmien v SNM v Martine došlo aj k zmene výboru členov odbočky. Dočasným predsedom sa stal prom. hist. Igor Krištek a doč. tajomníkom prom. hist. Pavol Kuka. Práca výboru spočívala v založení presnej evidencie členov a v založení ich kartotéky.

Roku 1963 odbočka hlavnú pozornosť bude venovať zátopovej oblasti v Liptove. Na práci sa budú podieľať vo veľkej miere pracovníci SNM v Martine a inšpektor pre kultúru ONV v Liptovskom Mikuláši Peter Švorc. Výskumná skupina bude tvoriť 6—7 pracovný kolektív, ktorý tu vykoná 14-dňový výskum tak, aby do konca roku bol pripravený rukopis pre plánovanú monografiu *Stredný Liptov — ľudová kultúra dedín zátopovej oblasti* (v rozsahu okolo 260 strán). Okrem toho členovia SNS, bývajúcí mimo Martina, budú pracovať na týchto témach: Albert Stránský dokončí prácu o drevorúbačoch na Horehroní, Peter Švorc o Východnej, Mária Jeršová bude pracovať okrem zátopovej oblasti v Liptove na výskume dejín keramiky a Pavol Kuka na výskume pastierstva v okolí Zvolena a Žiaru nad Hronom.

Na rok 1964 Stredoslovenská odbočka SNS plánuje výskum oblasti Žiaru nad Hronom, koncom roku sa má rukopis pripraviť do tlače.

P. K.

O činnosti Východoslovenskej odbočky za rok 1962. Jednou z parciálnych otázok bol výskum materiálnej i duchovnej kultúry ukrajinského etnika. Výskum uskutočňoval i organizoval M. Mušinka, asistent na Katedre ukrajinského jazyka a literatúry Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. Hoci sa výskum koná za dosť skromných podmienok, výsledky sú úctyhodné. Do zberateľskej práce sú zapojení predovšetkým vysokoškolskí. V poslednom roku sa zameriavali na zber ľudového liečenia a folkloristického materiálu (slovesný folklór). O metodike a postupe zberateľských prác mal s. M. Mušinka na zvláštnej pracovnej porade VO SNS v Prešove v máji 1962 obsažný referát. Menšia skupina členov odbočky si vytýčila za cieľ výskum etnických problémov tunajších Cigánov, otázkou tou sa zaoberali docent Kutlík, dr. J. Koma a p. h. E. Davidová. Zvlášť pekné výsledky ukázala s. Davidová. Vari najmarkantnejšie sa prejavili na poučnej výstave: *Cigáni východného Slovenska kedysi, dnes a zajtra*, ktorú s. E. Davidová usporiadala r. 1962 v Košiciach. Posledný deň výstavy Východoslovenská odbočka SNS v rámci celodennej pracovnej porady vyhodnotila výsledky a význam tejto práce. Inštruktážna porada vypracovala aj plán ďalších výskumov.

Najdôležitejším v pracovnom programe odbočky je národopisný výskum novovybudovaných východoslovenských priemyselných centier, hlavne však v oblasti Košíc a VŽ, pre ktorý sa v uplynulom roku rebili prípravy; tunajší členovia si medzi sebou dôkladne prediskutovali teoretické a metodické otázky výskumu, zostavovali špeciálne dotazníky (testy), ktoré už aj v praxi začali skúšať. Nadviazali styky s inými výskumnými skupinami (sociológmi, pracovníkmi katedry marxizmu-leninizmu tunajších vysokých škôl ap.) Na podnet košických pracovníkov NÚ SAV bola zvolaná celoslovenská konferencia Slovenskej spoločnosti pre racionálnu výživu do Košíc na tému: *Racionálna výživa v podmienkach industrializácie*. Aj v rámci SSRV sa vytvára menšia skupina pre výskum ľudovej výživy. Celkove možno povedať, že naše úlohy v oblasti Košíc si vyžadujú dlhodobý výskum. Preto výsledky sledovania vývinu všetkých zmien ľudovej kultúry sa preukážu až v nasledujúcich rokoch.

M.

Z činnosti členov Východoslovenskej odbočky SNS. Prom. hist. Št. Apáthy (pracovisko NÚ SAV, Košice) sa špecializoval na spracovanie dreva, lesných a drevárskych prác na Slovensku. Prom. hist. E. Davidová (Kraj-

ský kabinet metodickej a osvetovej práce, Košice) dokončila výskum Cigánov v okolí Košíc. Menšiu časť týchto výskumov už spracovala a publikovala (*K spôsobu bývania v cigánskych osadách na východnom Slovensku*. Nové Obzory, 1961). Roku 1962 usporiadala veľmi poučnú putovnú výstavu: *Cigáni na východnom Slovensku kedysi, dnes a zajtra*.

MUDr V. G m i t e r k o (primár, Svidník) pokračoval v zbieraní materiálu o ľudovom liečení a zvykosloví v oblasti ukrajinského etnika.

PhDr J. K o m a (múzeum SRR, Prešov) robil menšie doplnujúce výskumy v Zemplíne a v drotárskych oblastiach Spiša. Skúmanú tematiku spracoval v samostatnej štúdi: *Drotárstvo na Spiši* (Nové obzory, 1961). Roku 1963 pripravuje do tlače spolu so s. Gulejom väčšiu tematickú monografiu: *Drotárstvo na Slovensku*. Sleduje tiež terajšie zmeny v ľudovom odevu na východnom Slovensku, o čom publikoval obsiahly príspevok: *Úvod do štúdia ľudového odevu na východnom Slovensku* (Nové obzory, 1962).

PhDr J. K o s ť u k (Pedagogický inštitút, Prešov) už niekoľko rokov systematicky zbiera ľudové piesne ukrajinského etnika. Ním zozbierané piesne sčasti už boli vydané v samostatnej publikácii, sčasti použité v osobitných štúdiách. Špecializuje sa na hudobný folklór ukrajinského etnika.

Prom. hist. M. K r á l i k o v á (Východoslovenské múzeum, Košice). Roku 1962 uskutočnila systematický výskum a zber materiálu odevu z okolia Košíc (Myslava, Nižný a Vyšný Klátov).

Prof. P. M a r k o v i č (Pedagogický inštitút, Prešov). Roku 1962 doplnoval textilné zbierky (hlavne výšivky) z oblasti ukrajinského etnika. Do tlače pripravil menšiu publikáciu: *Ukrajinské národné výšivky*.

PhDr M. M a r k u š (pracovisko NÚ SAV, Košice) uskutočnil v Košiciach a v okolí výskum ľudovej výživy (staršie potravinárske remeslá a zásobovanie robotníkov v súčasnosti). Špecializuje sa na historický vývoj ľudovej výživy, kuchárstva, potravinárskeho priemyslu a zberného hospodárstva na Slovensku a na zmeny ľudovej kultúry v novozaložených priemyselných centrách.

Prom. fil. M. M u š i n k a (Katedra ukrajinského jazyka a literatúry, Prešov) robil podrobný folkloristický a zvykoslovný výskum v karpatskej oblasti. Časť zozbieraného materiálu publikoval v štúdi: *Zdravotné pomery v niektorých severo-*

západných obciach Bardejovského okresu (Nové obzory, 1962).

Prom. hist. J. O l e j n í k (múzeum TANAP, Tatranská Lomnica) robil v oblasti Vysokých Tatier, ako aj v podtatranskej oblasti systematický výskum zvykoslovia a ľudového liečenia.

Mária P r a s l i č k o v á (posluchačka PFUK v Bratislave) za podpory SNS uskutočnila podrobný výskum brdárstva v Gemeri. Koncom roku 1962 vykonala aj výskum gemerského voštinárstva.

Dp I. S e d l á k (Perín, okr. Košice) vykonal zber folkloristického materiálu v obci Perín, ležiacej na maďarsko-slovenskej etnickej hranici. Má cenné skusenosti v zbere hudobno-folkloristického materiálu. Roku 1962 mu vyšla štúdia: *Ameriku som zvan-*

droval (Nové obzory, 1962), v ktorej publikuje východoslovenské piesne, vzťahujúce sa na ťažký život v Amerike.

M.

Z p ř e d n á š k o v é č i n n o s t i N S Č. V říjnu 1962 spolupořádala NSČ prednášku Györgye Szomjase-Schifferta, maďarského hudobného folkloristy, na téma „Metodika mezinárodní srovnávací hudební folkloristiky“. Autor poukázal m. j. na zaujímavé paralely maďarských a českých lidových písní. V listopadu 1962 uspořádala NSČ prednášku Francisca Kurt Langeho, ředitele Instituto Interamericano de Musicologia v Montevideu, na téma „Latinskoamerický hudební folklór“. Autor průkopnický sledoval historickou stránku jihoamerického folklóru, pokud lze k ní nalézt materiály zejména v misijních pramenech.

RESUMÉ

Karel Horálek: *The Story of the Valiant Tailor*.

J. Polívka considered the differences in the European versions of this story so considerable, that he explained them by polygenetic factors. It seems however, that Polívka's conclusion of the independent origin of the 'Central-European, East-Slavonic and Caucasian versions next to the Indian and Mongolian version is not correct. The East Slavonic and Balkan version 'certainly originated under the influence of the Near East version and both are genetically related to the Caucasian version. The oriental origin can also be assumed in the Central European 'tradition which has similar parallels particularly among the Tartars. From the East is came to Central Europe most probably from the Mediterranean region, 'via Italy. Because even in the Indian, Mongolian and Chinese versions, themes characteristic also for the other versions of the story appear, it may be assumed that the fairy tale of the 'Valiant Tailor has a common origin far back in the past.

Contributions from our correspondents.

R. B r o d s k ý describes the home production of glass beads in the area of north-east Bohemia. K. Löffelman describes the extra income 'of the population in a village in the Bohemian Forest (Hory Matky Boží — West Bohemia) before World War I. — the collection of ants' eggs. J. H o l u b ' presents the beginnings of the production of lime, the prosperity of tradesmen, selling and distributing lime, their life and the extinction of home production of lime with the development 'of its industrial production in the village of Sušice near Vápenný (Lime) Podol in Central Bohemia. A. R y s o v á describes the making of plum-jam in Nĕmčany 'near Slavkov (southern Moravia — ill. I—V). A. L a u n portrays a country-feast at Lužná near Rakovník (central Bohemia); the procession is part of the celebration and the local 'population even takes their dogs in the procession (ill.) J. F ü r s t speaks of the various types of fuel (rotten ends of wooden poles from the hop fields, hop stalks, tree stumps, coal) used at Břežany near Rakovník (Central Bohemia). A. K u b a š t a depicts the reliefs on houses (ill.) in the vicinity of Třešť (West Moravia).

The bulletin of the Ethnographic Society of Czechoslovakia (№ 1, 1963) further contains a report on some of the outstanding village chronicles and individual memoirs with valuable ethnographic material and reports on the activities of ethnographic societies in 1962.

РЕЗЮМЕ

Карел Горалек, «К сказке о смелом портном».

Различия между основными европейскими вариантами этой сказки Ю. Поливка считал столь серьезными, что объяснял их полигенезисом. Однако, вывод, к которому пришел Поливка, а именно о том, что средневропейский, восточнославянский и кавказский варианты, 'наряду с вариантами индийским и монгольским, возникли самостоятельно, пожалуй, все же не является правильным. Восточнославянский и балканский варианты, вне всяких сомнений, возникли под влиянием вариантов, существовавших на Ближнем Востоке, и в генетическом отношении 'родственны интерпретации кавказской. Наличие восточных корней можно предположить и у традиции средневропейской, которая тесно перекликается с другими, в особенности с вариантом татарским. 'С Востока в Центральную Европу сказка, скорее всего, попала, пройдя Средиземноморской областью через Италию. Поскольку в текстах индийских 'и родственных им монгольских и китайских встречаются мотивы, характерные и для остальных вариантов, очевидно, можно предполагать, что «Сказка о смелом портном» имеет во 'всех вариантах общие корни, к тому же уходящие глубоко в историю.

Из сообщений корреспондентов.

Р. Б р о д с к и й описывает кустарное производство на дому стеклянных бус в области Северо-Восточной Чехии. К. Л ё ф е л ь м а н рассказывает о приработках населения одной шумавской деревни (Горы Матки Божьей в западной Чехии) накануне первой мировой войны. Жители этого селения с целью побочных заработков занимались сбором муравьиных яиц. Я. Г о л у б исследует первые шаги производства извести, расцвет кустарей, 'производивших и развозивших на продажу этот материал, их жизнь и последующее отмирание этого промысла, вызванное развитием фабричного произ-

водства известны в селении Сушице близ Вапennого Подола в Средней Чехии. А. Р и с о в а описывает приготовление повидла из слив в Немчанах под Славковом (Южная Моравия) — рис. I—V. А. Л а у н посвящает свое сообщение храмовому празднику в Лужой у Раковника (Средняя Чехия). Во время этого праздника в селе устраивается шествие, в котором сельские участвуют со своими собаками (с иллюстрацией). Я. Ф ю р с т информирует о различных видах топлива (сгнившие концы стоек с хмельников, стебли хмеля, пни, уголь), которым пользовались жители в Бржежанах близ Раковника (Средняя Чехия). А. К у б а ш т а описывает рельефные украшения каменных домов (с иллюстрациями) в окрестностях города Тршесть (Западная Моравия).

Затем в «Вестнике Чехословацкого этнографического общества» № 1 за 1963 год публикуются сообщения о некоторых важных сельских хрониках и воспоминаниях отдельных лиц, содержащих ценный этнографический материал, а также отчет о деятельности этнографического общества в 1962 году.